

OVER TAAL

Interviews: David Baeckelandt en
Ludo Vandamme

De sneeuwkloon

Afstanden tussen taalvariëteiten

Labels in woordenboeken

Verwijsverwarring

Huishoudelijke grammatica

Tijdschrift over taal,
tekst en communicatie

Jaargang 52, nr. 1, januari-februari 2013

Hoofdredacteur ■

Albert Oosterhof

Redactie ■

Filip Devos
Natalie Hulsen

Vaste medewerkers ■

Hugo Brouckaert
Bert Cappelle
Bruno Comer
Karen De Loenen
Els Hendrickx
Karl Hendrickx
Michiel Leen
Claudia Ruigendijk
Evelien Van Renterghem

Website ■

<http://www.overtaal.be>

Verantwoordelijk uitgever ■

Bruno Scheers

Uitgeverij
Stijn Streuvelsstraat 73
8501 Heule
Tel.: 056 36 32 00
Fax: 056 35 60 96
E-mail: publ@uga.be
www.uga.be

**Abonnementsprijzen
exclusief verzendkosten** ■

Jaarabonnement: € 34,12
Los nummer: € 8

Over taal verschijnt vijfmaal per jaar.

Voor het overnemen van artikelen
is toestemming van de uitgever vereist.

D/2013/0857/6 - ISSN 0774-2398

OVER TAAL

- 03** Interview
David Baeckelandt en de (100-jarige) Gazette van Detroit - Filip Devos
- 06** Taalwerk
De sneeuwkloon: kroniek van een aangekondigde dooddoener - Bert Cappelle
- 09** Taalkronkels
Paul - Jan Daneels
- 10** Idioom & Co
De zaak hen of hun en de democratisering van de norm - Albert Oosterhof
- 12** Broodje taal
Verwijsverwarring - Karen De Loenen
- 14** Interview
Ludo Vandamme: Biekorf als bekoring - Matthias Lefebvre
- 17** Taalwerk
De appel valt niet ver van de boom: afstanden berekenen tussen taalvariëteiten - Tom Ruette
- 20** Dossier
Labels in het Prisma Handwoordenboek Nederlands: een casestudy - Filip Devos
- 23** Te boek
Handboek academisch schrijven - Michiel Leen
Taaltoerisme - Filip Devos
Taalhandboek Nederlands - Filip Devos
Internationale Neerlandistiek - Filip Devos
- 27** Column
Huishoudelijke grammatica - Hugo Brouckaert
- 28** Quiz over taal
Test uw kennis van het Nederlands - Natalie Hulsen

Tijdschrift over taal,
tekst en communicatie

Interview

David Baeckelandt en de (100-jarige) Gazette van Detroit

FILIP DEVOS

Een immigratiekrant voor naar de Verenigde Staten en Canada uitgeweken Vlamingen, dat was de droom van Camille Cools. De man was van het West-Vlaamse Moorslede in 1889 op vijftienjarige leeftijd naar Amerika geëmigreerd, waar hij in 1905 in Detroit een meubelfabriek oprichtte. Hij verzette zich tegen het Frans van de Belgische diplomaten, publiceerde in 1913 een 'Vlaamsche Almanak', en droomde al langer van een eigen Vlaamse krant.

Het eerste ('kosteloze') nummer van de Gazette van Detroit verscheen op 13 augustus 1914. Het was zover: 'the only Belgian newspaper in America' was een feit. De ondertitel luidde 'HET LICHT VOOR 'T VOLK', en een jaarabonnement kostte 1 dollar. Op de voorpagina – naast koppen als 'Duitschland zend 1.900.000 soldaten naar Frankryk' – stond het volgende editoriaal:

AAN DEN LEZER. Nog niet gereed zijnde om onze Gazet op haar geheele groote te laten verschijnen Kunnen wij toch niet nalaten onze vrienden die nog niet al te wel met de Engelsche taal uit voeten kunnen over alles wat den Oorlog in Europa betreft in te lichten. Binnen een paar weken zal onze Gazet van den helft vermeerderen, om later nog groter te worden. Zij zal niet alleenlijk nieuws bevatten van Detroit en omstreken, maar ook van gansch Belgie en de sport liefhebbers zullen ook niet vergeten worden, in een woord zij zal ieder een verzoeken te bevredigen. Daarom doe ik een oproep aan alle Belgen van Detroit en omliggende die zouden willen mede werken aan den spoedigen vooruitgang der Gazette, hetzy door mede te werken in haren opstel, of door het nemen van een jaar abonnement, slechts 1 dollar per jaar, of die eene reklame voor hunne zaken in de Gazette zouden willen zetten, dat zij zich wenden tot

Camille Cools 928 Congress St. E. Detroit, Mich. Als de Gazette vergroot zoals het formaat der Amerikaanse dagbladen zy zal aan denzelfden prys blijven, ook zullen wy dan eenen schoonen FEUILLETON beginnen, het Zal een der SCHOONSTE ROMANS Zyn welke nog verschenen is.

Het blad zou oorspronkelijk wekelijks verschijnen in het Nederlands, en had twintig correspondenten. Anno 2013 verschijnt de Gazette van Detroit tweewekelijks in het Engels en het Nederlands. Over taal had een gesprek met David Baeckelandt, de nieuwe voorzitter van de Belgian Publishing Inc, de non-profitorganisatie die de krant uitgeeft. Een krant die volgend jaar 100 wordt.

Tussen 1880 en 1930 zouden meer dan 150.000 landgenoten naar de Verenigde Staten en Canada getrokken zijn, vooral naar Wisconsin en Michigan (in het bijzonder Detroit). Uw grootvader Julien was van Koekelare?

De Vlamingen zijn altijd uitermate bescheiden geweest over hun bijdrage in de wereld.

Mijn grootvader Julien is inderdaad geboren in Koekelare, in 1904. Hij ontmoette zijn vrouw, Elisabeth Dupont, die zelf wel in 1911 in Chicago was geboren, maar uit ouders die oorspronkelijk uit Ichtegem kwamen. Mijn vader werd opgevoed in het West-Vlaams, en leerde als jongen Engels in Chicago, waar er een Belgische kolonie was. In 1960 ging hij naar het leger, net na zijn huwelijk. Hij was gestationeerd nabij Tacoma Washington. Daar ben ik in 1962 geboren. Ik ben langs de familie van mijn vader tweede of derde generatie, maar langs moeders zijde ben ik van de vierde of vijfde generatie.

Er zouden ongeveer 360.000 uitgeweken Belgen wonen in Noord-Amerika, waarvan ruim 90% Vlamingen?

Ja, maar die cijfers zijn moeilijk echt te bewijzen. Als je echter kijkt naar de origine van die mensen die België verlaten hadden en een specifieke geboortestad of -dorp opgaven – dat kan in de ‘Ellis Island Records’ – dan zie je dat het cijfer de 90% benadert. Er waren ook wel Waalse inwijkelingen, maar die arriveerden voornamelijk in de Nieuw-Nederlandse periode (1624-1664), en veel later, ongeveer tien jaar voor de ‘Civil War’, ongeveer tussen 1848 en 1858.

Spreekt en schrijft u nog Nederlands? Doen de expats dat (nog) onder elkaar?

Een zeer klein beetje. Euh. Ik spreek een ‘tussentaal’ – Engels met Nederlands – met mijn vader. Mijn taalvaardigheid in het Nederlands is zeer beperkt, en dat geldt voor bijna alle inwijkelingen van de tweede generatie of verder. Toen ik kind was, spraken mijn grootouders een soort West-Vlaams tegen me, maar toen ze overleden waren, ben ik bijna alles vlug vergeten. Mijn vrouw is bovendien Chinese – we hebben lang in China gewoond – en dus heeft ook die taal mij en mijn kinderen beïnvloed. Hoewel: mijn kinderen kennen wel enkele uitdrukkingen, zoals ‘slapwel’ en ‘als-tublieft’. Andere Vlaamse families slagen daar beter in, maar al bij al blijft het moeilijk omdat er te weinig contact en interactie is. Dat is ook net een van de bestaansredenen (geweest) van de *Gazette*.

Hoe bent u president van de Gazette van Detroit geworden?

Ik was een van de weinigen van mijn generatie die nog actief waren in allerlei clubs en ik was zeer gepassioneerd door ons erfgoed.

Die passie, en mijn studie geschiedenis [Baeckelandt heeft een MA onder de bekende professor Geoffrey Parker; nvdr] leidden ertoe dat ik over het Vlaams ben gaan schrijven voor andere Vlaamse Amerikanen. Door mijn blog [<http://flemishamerican.blogspot.com>; nvdr] werd ik door allerlei ‘Belgian-American clubs’, maar ook door het Flanders House en de Orde van den Prince gevraagd lezingen te geven over de Vlaamse inbreng in Amerika. Door die lezingen, en door mijn bijdragen in de *Gazette*, raakte ik bekend onder de Vlamingen in Washington DC, New York, San Francisco, Texas, en natuurlijk Detroit en Chicago. Elisabeth Khan Van den Hove, de hoofdredacteur, besloot op een bepaald ogenblik met pensioen te gaan en naar Indië te verhuizen. Ze vroeg me in mei 2012 voorzitter te worden. Hoewel ik een voltijdse job had, heb ik toch toegezegd, onder de voorwaarde dat iemand anders hoofdredacteur zou worden. Twee maanden later werd ik voorzitter, en Wim Vanraes, een master in de Archeologie van de Universiteit Gent, werd hoofdredacteur.

Was de Gazette van Detroit van meet af aan in het Nederlands opgesteld?

Ja, de eerste edities waren volledig Nederlandstalig. Naarmate de jaren verstreken, en de tweede, derde, vierde en latere generaties in de Verenigde Staten opgroeiden en de Nederlandse taalvaardigheid minderde, werd het blad tweetalig. Dat is het vandaag nog. Ik zie die tweetalige inbreng als een soort van compromis.

Waren er in de Verenigde Staten nog kranten voor Vlamingen en Nederlanders? De Windmill Herald is er onlangs mee gestopt omdat de kennis van het Nederlands er in de VS te veel op achteruit gegaan is.

De *Gazette van Detroit* is in feite ontstaan uit allerlei fusies tussen Vlaamse kranten. Eerst was er in de jaren 1880 de *Standaard van De Pere, Wisconsin*. Kort daarna was er de *Gazette van Moline*. Camille Cools, de stichter van de *Gazette van Detroit*, was oorspronkelijk correspondent bij die krant. Tegen 1940 was de *Gazette van Detroit* de enige ‘overlever’. Nu nog hebben we sommige archieven van die vroegere, oudere kranten. Mijn ouders hadden ook een abonnement op Nederlandse kranten, maar die kranten berichtten niet over Vlaanderen of Vlamingen. Daar hadden ze dus weinig aan.

De Gazette heeft twee correspondenten in Vlaanderen: Ludwig Vandenbussche en André De Ké. Wat is hun taak?

Er zijn eigenlijk meer correspondenten in Vlaanderen. Edith Ver-vliet bijvoorbeeld focust op mode en stijl, Paula Marckx interviewt bekende Vlamingen, en nog anderen leveren artikelen of andere bijdragen, zoals kruiswoordraadsels. Het werk wordt door vele vrijwilligers gedragen. Ludwig Vandenbussche heeft een grote rol ge-

Honderd jaar geleden waren de Vlaamse immigranten arme, onderontwikkelde arbeidslui. Vandaag zijn de expats die ik ontmoet, hoogopgeleide 'leaders' in de kenniseconomie, al zullen ze dat zelf niet meteen toegeven.

speeld in het in leven houden van de krant. Zonder hem als business manager was er nu zelfs geen *Gazette* meer. Om verder te overleven staat de krant uiteraard voor grote uitdagingen. Maar de vernieuwing werd al ingezet in 2006, toen de eerste nieuwe *Gazette* op de markt kwam met kleurenfoto's, tabloidformaat en nieuwe rubrieken, en later onder meer met een e-editie.

De 'Mission Statement' op de website luidt: 'De Gazette van Detroit is een niet-gelieerde, a-politieke, non-profitorganisatie geschreven door en voor de Noord-Amerikanen van Vlaamse afkomst en Nederlands-sprekende Belgen. Het doel is om te dienen als een culturele brug tussen Noord-Amerika en het Nederlandse taalgebied van België. Tegelijkertijd, de Gazette zoekt hartelijke betrekkingen met alle etnische groepen en nationaliteiten.' Hoe ziet die 'culturele brug' er concreet uit?

Concreet slaat de 'culturele brug' op die mensen in de organisatie die banden hebben aan beide zijden van de Oceaan: Vlaanderen en Amerika. Zo verbinden ze letterlijk Vlamingen met de Vlaamse diaspora. De leden van de raad van bestuur voelen zich echte pleitbezorgers en ambassadeurs. Het zijn de kampioenen van Vlaanderen hier in Amerika als het ware, economisch, cultureel en politiek gezien. We proberen het Vlaamse bruggenhoofd in Amerika uit te breiden. Dit is de essentie van de *Gazette*: iedere Amerikaan die zijn Vlaamse roots ontdekt of herontdekt, of iedere Amerikaan die iets leert over Vlaanderen, wordt dan zelf een pleitbezorger.

U doet historisch onderzoek naar de bijdrage van Vlamingen aan de wording en huidige status van de VS. Die bijdrage is vaak niet zeer zichtbaar. U wilt over dat onderwerp een boek schrijven?

Ja, mijn doel is tweeledig. Enerzijds zijn de Vlamingen altijd uitermate bescheiden geweest over hun bijdragen in de wereld. Dat is wel een sympathieke eigenschap, maar in een wereld waarin Nederlanders, Duitsers en Amerikanen zichzelf over-promoten, blijft de echte bijdrage van Vlamingen en diegenen met Vlaams DNA verborgen en in ieder geval onderbelicht. Hier in de Verenigde Staten heerst een stammencultuur: de status van je stam bepaalt je invloed. Mijn doel is dus anderzijds natuurlijk zelfverheffend, maar eenmaal die studie af is, hoop ik dat dat leidt tot een grotere appreciatie van Vlaanderen en de Vlaming door Amerikanen en andere bevolkingsgroepen.

U bent ook auteur van onder meer een interessant artikel over de mogelijkheden om als Amerikaanse student Nederlands te studeren (<http://www.gazettevandetroit.com/learn-about-flanders-in-flanders/>). U wou in Vlaanderen studeren, maar dat lukte niet? Ook in de VS was er weinig of geen aanbod?

Fijn dat u dat artikel opgemerkt hebt. Zoals zoveel Vlaamse Amerikanen ben ik grootgebracht met een haast vurig verlangen naar alles wat Vlaams was. Ook de taal. In de VS kun je bijna iedere taal studeren, maar het feit dat de Vlamingen zich hier zo gemakkelijk aanpasten, betekende dat ze te veel nadruk legden op Engels leren, en te weinig op de eigen rijke Nederlandse taal.

Het Nederlands sterft uit in Amerika, de oudere generatie Vlamingen is overleden, en is er bovendien in tijden van internet en satelliettelevisie nog wel plaats voor zo'n krant?

Dat is inderdaad een belangrijk gegeven. Intuïtief, omdat ikzelf heel wat nieuws en andere informatie van het internet haal, vind ik dat een geprinte krant moeilijk te rechtvaardigen is. Maar anderzijds zijn er veel mensen die een gedrukte krant net belangrijk vinden: je kunt dat voelen, aanraken ... Misschien doet dit aan vroegere, betere tijden denken. Of is het de geur van de inkt en het papier die positieve gevoelens opwekt? Hoe dan ook, voor veel mensen zal het internet nooit een voldoende bron van nieuws zijn waar zij geïnteresseerd in zijn. Voor die mensen blijven we een gedrukte krant maken.

Die Vlaams-Amerikaanse krant, uitgegeven in Michigan, zal in 2014 zijn 100ste verjaardag vieren (1914-2014). Hoe gaat u dat doen?

Ja, dat is inderdaad over een kleine twee jaar al, dus niet langer een abstract, theoretisch gegeven, maar iets waar we praktisch mee bezig moeten zijn. Ik hoop dat we die verjaardag vieren zoals we de krant zelf zien: als een brug tussen Vlaanderen en de Noord-Amerikaanse Vlaamse diaspora. Honderd jaar geleden waren de Vlaamse immigranten arme, onderontwikkelde arbeidslui. Vandaag zijn de expats die ik ontmoet, hoogopgeleide 'leaders' in de kenniseconomie, al zullen ze dat zelf niet meteen toegeven. Ze blijven tenslotte bescheiden, zoals Vlamingen dat in wezen zijn. Maar toch: ze hebben iets bereikt!

Bijna 100 jaar geleden begon Camille Cools, een jongeman uit Roeselare, met een vierbladig krantje, *Het Licht Voor 't Volk*. De mooiste viering die ik me kan inbeelden, is dat we als dank voor zijn nobele inspanningen op 13 augustus 2014 nog steeds kunnen zeggen dat de *Gazette* een 'light for the community' is.

e-mail David Baeckelandt: debendevan@hotmail.com
Officiële website: <http://www.gazettevandetroit.com>

Taalwerk

De sneeuwklon: kroniek van een aangekondigde dooddoener

BERT CAPPELLE

Zoals Eskimo's elvendertig woorden hebben voor sneeuw, zo moeten taalkundigen er zeker even veel hebben voor soorten uitdrukkingen. We hebben aforismen, beleefdheidsformules, citaten, clichés, deviezen, gemeenplaatsen, gezegden, idiomen, leuzen, motto's, platitudes, slagzinnen, slogans, spreekwoorden, spreuken, staande uitdrukkingen, stopzinnen, taglines, verwensingen, wapenkreten, zegswijzen, zinsneden, enzovoort. En sinds kort ook sneeuwklonen. Sneeuwklonen zijn de nieuwe tegelspreuken. Een beknopte ontstaansgeschiedenis.

1911. Het begint allemaal onschuldig en sereen. De Amerikaanse antropoloog en taalkundige Franz Boas betoogt in de inleiding tot zijn *Handbook of American Indian languages* dat verschillende talen niet noodzakelijk dezelfde principes hanteren om concepten te categoriseren en te verwoorden. Hij illustreert dat met een voorbeeld uit het Engels, maar voor het Nederlands gaat het ook op: waar het concept 'water' in onze taal uitgedrukt wordt door een hele waaier van afzonderlijke termen (bijvoorbeeld *vloeistof, meer, rivier, beek, regen, dauw, golf, schuim*), zo schrijft hij, zouden al die soorten water in andere talen net zo goed kunnen worden uitgedrukt als afleidingen van een en hetzelfde woord. Boas geeft nog een soortgelijk voorbeeld, namelijk de woorden voor sneeuw bij Eskimo's: 'Hier vinden we een woord, *aput*, wat 'sneeuw op de grond' uitdrukt; een ander, *gana*, voor 'vallende sneeuw', een derde, *piq-sirpoq*, voor 'opstuwende sneeuw' en een vierde, *qimuq-suq*, voor 'een bijeengewaaide hoop sneeuw'.

1940. Benjamin Lee Whorf, om den brode brandwacht in Connecticut en in zijn vrije tijd taalliefhebber, schrijft een stukje met als titel 'Science and linguistics', dat ge-

publiceerd wordt in *Technology Review*, het campusmagazine van het Massachusetts Institute of Technology. (Whorf had aan die instelling zijn bachelordiploma in Chemische Ingenieurstechnieken behaald en kon als alumnus blijkbaar zijn ding kwijt in dat promotieblad.) In zijn amateur-linguïstisch artikel gaat Whorf vrij aan de haal met het voorbeeld van Boas, als dat inderdaad zijn bron is.

Wij hebben hetzelfde woord voor vallende sneeuw, sneeuw op de grond, als ijs opeengepakte sneeuw, smeltende sneeuw, rondvliegende sneeuw, al naargelang de situatie. Voor een Eskimo zou dit alomvattend woord haast ondenkbaar zijn; hij zou zeggen dat vallende sneeuw, smeltende sneeuw, enzovoort, verschillend zijn zowel in waarneming als in de omgang ermee, dat ze andere dingen zijn om mee te kampen; hij gebruikt verschillende woorden voor deze en andere soorten sneeuw.

Daarmee staat de woordenteller op minstens zeven (5 + 2 of meer). Whorf wordt later in elke universitaire taalopleiding vermeld als medegrundlegger van de linguïstische relativiteitsgedachte ('een taal schept het wereldbeeld van haar sprekers'), oftewel de Sapir-Whorf-hypothese.

Niets kan de mythe vernietigen

December 1982. Op het jaarlijkse congres van de American Association of Anthropologists (AAA) in Washington DC traceert Laura Martin in een paper haarscherp het ontstaan en verdere verloop van het inmiddels compleet uit de context gerukte voorbeeld. Geen receptie of iemand wil zich wel weer interessant maken met het 'feit' dat Eskimo's woorden voor sneeuw bij de vleet hebben en dat dit primitieve volk wat dit betreft een veel fijnere kijk op de werkelijkheid moet hebben dan

wij, dit terwijl Boas – o ironie! – met het voorbeeld juist had willen waarschuwen tegen oppervlakkige taalvergelijkingen. Martin wijst er terecht op dat Eskimotalen eigenlijk veel meer sneeuwgerelateerde ‘woorden’ hebben dan zelfs de grootste overdrijvers zouden durven te beweren, niet dat iemand nog in de werkelijke feiten geïnteresseerd lijkt. Eskimotalen hebben namelijk een buitengewoon synthetische grammatica, waarbij je aan een woordwortel achtervoegsel na achtervoegsel plakt om zo in een ‘woord’ te zeggen waarvoor je in andere talen een hele zin nodig hebt. Dit soort systeem zorgt ervoor dat het aantal ‘woorden’ voor sneeuw in werkelijkheid dus zelfs onmogelijk na te rekenen valt. Maar deze conclusie geldt ook voor andere woordwortels. Eskimo’s hebben ook ontelbaar veel ‘woorden’ voor ‘zeehond’ en voor ‘neus’. Onder al het gekwebbel op ‘s werelds recepties is haar stem haast niet te horen.

9 februari 1984. Een hoofdartikel in het gezaghebbende *The New York Times* citeert Whorf in verband met een ‘stam’ die ‘honderd types sneeuw’ onderscheidt. Dat jaar nog maken lokale tv-zenders tijdens winterse weerberichten al gewag van ‘tweehonderd woorden’.

1991. De taalkundige Geoffrey Pullum publiceert bij Chicago University Press een bijtend boek, getiteld *The Great Eskimo Vocabulary Hoax and Other Irreverent Essays on the Study of Language*. (Een ‘hoax’ is een stadssage, een broodjeaapverhaal.) Hij schaart zich pal achter Laura Martin en bewondert hoe ze in de jaren tachtig een deel van haar onderzoekstijd opofferde aan een hopeloze strijd tegen de constant muterende en zichzelf regenererende Eskimomythe. Hij vergelijkt Martin met actrice Sigourney Weaver, die het in de film *Alien* in haar eentje opnam tegen een vreselijk buitenaards organisme dat, eenmaal op het ruimteschip losgelaten, overal opdook en onuitroeibaar leek: ‘Het artikel van Whorf werd geciteerd en herdrukt in meer opeenvolgende boeken dan je met een vlammenwerper te lijf had kunnen gaan.’

12 juli 1997. In de *Volkskrant* verschijnt toch een geïnformeerd artikel van Francisco Van Jole (‘Tig keer sneeuw op zijn Eskimo’s’) over wat later de oer-sneeuwklon zal worden. Het begint zo: ‘Zoals eskimo’s tig benamingen hebben voor sneeuw, zo kennen konijnen minstens evenveel woorden voor incest’, stelt de Haagse schrijver Adriaan Bontebal in een van zijn op Internet gebundelde teksten.’ (Bemerk hoe *internet* nog met een hoofdletter werd geschreven.)

2002. De sneeuwwoordenmythe is overal in doorgedrongen, zelfs tot in de Nederlandse literatuur. Willem Wilmink publiceert in ons taalgebied een gedicht met als titel *Duizend woorden voor sneeuw*, beginnend met, jawel ‘De Eskimo’s hebben wel ...’. De mythe is een beetje zoals een van de (slechts) negen soorten sneeuw geschetst in Wilminks anders wel mooie gedicht: ‘een woord voor sneeuw,

in lantarens verdwaald / die om aandacht vraagt’. Het sneeuwwoordenverhaal is te aardig om niet waar te zijn. We kunnen bijna niet anders dan erin te geloven. Het belichaamt immers het als vanzelfsprekend klinkende idee dat taal de menselijke ervaringswereld weerspiegelt en dat taal onze gedachten beïnvloedt. Maar die stelling is gevaarlijk, want te simplistisch: het is niet zo dat we iets niet zouden kunnen waarnemen, voelen of denken gewoon omdat er geen enkelvoudig woord voor bestaat in onze taal. Zo zouden Tahitianen geen woord voor ‘verdriet’ hebben. Ik weet niet of dit klopt, maar zelfs als het waar is, zul je mij er niet van overtuigen dat ze dat gevoel niet kennen. Overigens beweerde Whorf in zijn veelbesproken artikel uit 1940 volkomen ten onrechte dat ‘wij’ maar een woord hebben voor verschillende verschijningsvormen van sneeuw. Dat klopt niet voor het Engels en evenmin voor het Nederlands. In onze taal zijn zo’n tien afzonderlijke, niet-afgeleide (leen)woorden voor sneeuw te noemen, naast het woord *sneeuw* zelf: *blizzard* (‘sterke sneeuwstorm’), *boeran* (‘opdwarrelende sneeuw door ijzige wind aangevoerd’), *lawine* (‘grote sneeuwmassa die van een helling omlaag komt’), *rijm* of *rijp* (‘soort ‘sneeuw’ die zich niet door neerslag vormt’) en, in het jargon van skiërs en snowboarders, onder meer *crud*, *crust*, *slush*, *Firnschnee*, *poeder* en *ijs* (dit laatste ter aanduiding van ‘harde, ijsachtige sneeuw’).

Is het een cliché? Is het een citaat? Nee, dat is het niet! Het is een sneeuwklon die je op het internet ziet.

27 oktober 2003. Op de weblog *Language* doet Pullum een oproep om een geschikte term te bedenken voor een bepaald soort retorische figuur. Hij omschrijft het ding in kwestie als een ‘voor velerlei gebruik geschikte, vrij aan te passen, versleten, onmiddellijk herkenbare, geciteerde of verkeerd geciteerde zin of formule, die door luie journalisten in oneindig veel grappig bedoelde varianten kan worden gebruikt’. Ter illustratie haalt Pullum aan hoe honderden of mogelijk zelfs duizenden schrijvers zinnen beginnen met *If Eskimos have N words for snow ...* Voor ‘N’ kan je om het even welk getal invullen – wat maakt het nog uit? – en in de hoofdzin opper je dan dat leden van een bepaalde andere groep ook veel of zelfs meer woorden moeten hebben voor zaken in een ervaringsdomein dat met die groep wordt geassocieerd. Deze stijlfiguur is verwant aan het cliché, maar het is geen vaste uitdrukking die je van begin tot eind woordelijk kunt afratelen: nog niet alle woorden zijn van tevoren ingevuld, dus je moet er zelf nog wat mee aan de slag. De term ‘literaire allusie’, aldus Pullum, voldoet ook niet, want zelfs al kan zo’n open structuur op Shakespeare teruggaan (denk bijvoorbeeld aan het bekende *To X or not to X*), wordt er toch vooral geparodieerd op reclameslogans, oneliners en eigenlijk alles uit de populaire cultuur.

14 januari 2004. Op de weblog *Agoraphilia* plaatst Glen Whitman een observatie over *X is the new Y*, met verwijzing naar wat Pullum voor ogen had. De oorsprong van deze zinswending lag misschien in de mode, met verklaringen als ‘Grey is the new black’, maar het patroon werd gerecycleerd voor zaken als ‘Scar tissue is the new black’ (‘Littekenweefsel is het nieuwe zwart’), ‘Butt crack is the new cleavage’ (‘Bilnaad is het nieuwe decolleté’), ‘Open is the new closed’ (over openbronsoftware), ‘To text is the new seks’ (‘Sms’en is de nieuwe seks’), enzovoort. In het bericht zegt Whitman nog geen term te hebben voor dit soort formulaische clichés. Whitman moet blijkbaar kort na zijn blogbericht toch een term gevonden hebben, want Pullum kondigt hem twee dagen later met enig aplomb aan op de *Language Log* en schrijft hem toe aan Whitman: *snowclone*.

4 november 2005. Op Wikipedia krijgt het begrip *snowclone* een pagina. Nu bestaat het dus echt.

28 juni 2006. Tijdens het programma *Talk of the Nation* op de Amerikaanse openbare radio-omroep NPR (National Public Radio), in een uitzending gewijd aan ‘How the Web is Changing Language’, legt Pullum uit wat een *snowclone* is.

18 november 2006. In het populaire tijdschrift *New Scientist* verschijnt het artikel ‘The word: snowclone’.

12 maart 2008. Op de Franstalige versie van Wikipedia wordt een nieuwe pagina aangemaakt voor het begrip *snowclone*, dat opvallend genoeg als Engels woord gerespecteerd wordt.

31 mei 2010. Op de Nederlandstalige versie van Wikipedia krijgt *sneeuwklon* een pagina.

29 maart 2011. Sneeuwklonen worden besproken op de *Recensiekoning*, een frisse website met als tagline ‘Wij recenseren alles’. Het oordeel is vrij positief:

Aangezien ik van clichés houd, omdat ik er niet te veel over hoef na te denken krijgen ze van mij veel sterren. Echter, het feit dat je zelf nog iets moet verzinnen om in te vullen maakt het een iets lastiger geheel, want keer op keer dezelfde sneeuwklon gebruiken, dat is zó cliché. Daarvoor één ster aftrek.

Begin 2013. In een tijdschrift over taal wordt aan het Nederlandse begrip ‘sneeuwklon’ een volwaardig artikel gewijd. Meteen vormt het artikel ook een duiding bij de Eskimowoordenschat voor sneeuw, die aan de basis ligt van de sneeuwklon waaraan het begrip zijn naam ontleent. Terwijl er voor het Engels ondertussen zo’n vierhonderd snowclones gedetecteerd zijn, moet het grote werk nog beginnen voor het Nederlands. Slechts een tiental sneeuwklonen worden verder vermeld voor onze taal:

- *X zal Y zijn of (zal) niet zijn* (Y is vaak, maar niet noodzakelijk, *gezellig*, zoals in Stevaerts ‘Socialisme zal gezellig zijn of zal niet zijn’)
bijv. *De zomer zal Scapa™ Survival Sandaal zijn of zal niet zijn!* (www)
- *de moeder van alle X* (naar Saddam Hoesseins betiteling van de Golfoorlog)
bijv. *de moeder van alle verkiezingen*
- *X is de Rolls Royce onder de Y* (oorsprong niet bekend)
bijv. *Pro Pipe is de Rolls Royce onder de hashpijpen.* (www)
- *X is/zijn de/het nieuwe Y* (naar ‘X is the new Y’ in de lifestyle-journalistiek)
bijv. *Pensen zijn de nieuwe ganzenleverpasta!* (De Standaard)
- *X 2.0* (naar ‘web 2.0’)
bijv. *GroenLinks 2.0*
- *Is het een X? is het een Y? Nee, dat is het niet. Het is een Z (die je ...)! (Mega-Mindyliedje)*
bijv. *Is het een smart cover? Is het een 360° draaibare hoed? Nee, dat is het niet. Het is een 360° draaibare smart cover!* (www)
- *Wat hebben we vandaag geleerd? Ten eerste X, ten tweede Y, en ten derde Z* (kookprogramma SOS Piet)
bijv. *Dus, wat hebben we vandaag geleerd? Ten eerste, niet iedereen is gay in de modewereld. Ten tweede, er zijn inderdaad veel ontwerpers die homo zijn, en ten derde, so what?* (www)
- *De trein is altijd een beetje X* (vroegere NMBS-slogan, waarin de X staat voor ‘reizen’)
bijv. *De trein is altijd een beetje lijden* (of: *stilstaan, staken ...*)
- *Liefde in tijden van X* (naar de titel van een roman van Gabriel Garcia Marquez)
bijv. *Liefde in tijden van varkensgriep*
- *Kroniek van een aangekondigde X* (idem)
bijv. *Het werd dus een kroniek van een aangekondigde massaspurt op de Champs-Élysées.* (www)

Het artikel eindigt met een oproep van de auteur aan lezers om sneeuwklonen op te sporen en door te mailen.

Bert Cappelle is docent Engelse taalkunde aan de Universit  Lille Nord de France.

e-mail: bert.cappelle@univ-lille3.fr

Taalkronkels

Paul

JAN DANEELS

Het veldritseizoen nadert dra zijn homerisch hoogtepunt. In Baal, Kalmthout en Tremelo worden kuiten gesmeerd. Het weer wordt er angstvallig afgewacht. In elk geval hangt er hoop in de lucht. Hoop op de regenboog, althans op de trui. Oud-wereldkampioen en huidig Sporza-commentator naast Michel Wuyts, Paul Herygers, polijst ondertussen de stembanden. Hij zal in Louisville zijn haarscherpe analyses in het wiel van de kemphanen te fiets jagen. In zijn Kempisch, zoals elke week, goddank weer in zijn Kempisch.

Herygers is al jarenlang 's winters quasi elke zondagmiddag op post om elke bocht, elke fietswissel en elke geknakte ketting van een degelijke commentaar te voorzien. En hij is daar heer en meester in. De realiteit in het veld laat zich alleen maar beschrijven als Herygers er het vocabulaire voor heeft. En dat heeft hij.

Als Paul spreekt, wordt regen poëtisch. Als hij slijk beschrijft, wordt dat tastbaar, haast welriekend. Zeg trouwens niet slijk tegen modder en niet modder tegen slijk. Paul leest natuurelementen als een gedicht en voelt met neus en eksterogen de kwaliteit van lucht, vocht en aarde aan. In de cross correspondeert alles. Herygers is bijna de Baudelaire van onze tijd. Een lichte hyperbool uiteraard, maar Paul zelf beheerst de kunst van de stijlfiguren als geen ander.

En dan zijn er die rasechte Kempische klanken, dat zogenaamd fout Nederlands. Geen diftongen voor Paul, of af en toe een knullig probeerseltje. Dubbel gebruikte voegwoorden, 'hé Michel, want dus zo moet het', en prettig pruttelende varianten. Ruud Hendrickx zal vast wel steigeren en ik zou het zelfs graag zien gebeuren. Paul

is het ultieme bewijs dat er van afgeborsteld bureau-Nederlands geen sprake hoeft te zijn.

Hij is bovendien zo eigenzinnig als wat. Geen vijgenblad voor z'n mond. Fouten in tactiek en techniek gebeuren volgens Paul alleen door *lomperiken*, *zotten en halvegaren*. En hij gebruikt het metrieke stelsel niet. Hij meet en schat in bijna vleselijke eenheden en smakelijke verhoudingen. Paul meet de diepte van een spoor niet in centimeters, wel in het aantal *cervelaten* dat erin past. De afstand tussen renners bedraagt geen meters, wel het aantal *olifantenkonten* dat je er tussen zou kunnen plaatsen. Een zadel dat iets te hard in het kruis van Zdenek Stybar belandt? 'Da's slecht voor z'n wisselgeld, Michel!'

Herygers' rol is overigens niet louter beschrijvend. Hij verheft het veldrijden naar een bovenwereld. Een rit is niet af als ze niet bij monde van Paul in de huiskamer verschijnt. Tv-zender VIER probeert de tandem Herygers-Wuyts al sinds enkele seizoenen klakkeloos te kopiëren met een duo tweederangsfiguren. Ze falen telkens grandioos. Alleen bij Paul wordt blos op de wangen voelbaar en verzuren je eigen benen in je zondagse zetel bij het zien van al dat stampen en sleuren.

Vandaar: dankjewel Paul. Dankjewel dat je ook dit seizoen het Kempisch dialect weer hip hebt gemaakt, dat je uitdrukkingen te berde hebt gebracht die bij elke kijker en luisteraar minstens een brede glimlach op het aangezicht hebben getoverd. Bedankt dat je jouw eigen taal in die mate boetseert en stoffeert, dat zij alleen in staat is om de harde, koude, natte maar zo respectabele herensport die het veldrijden is, als een romantisch dichter te verslaan.

De zaak *hen* of *hun* en de democratisering van de norm

ALBERT OOSTERHOF

Een cliché over het onderscheid tussen *hen* en *hun* zoals gemaakt door de normatieve grammatica, is dat het hier gaat om een dode regel waar niemand zich nog iets van aantrekt. Coleman (2011) laat zien dat daar de nodige nuance bij aangebracht moet worden. Hij reageert op een eerdere bijdrage in *Neerlandia/Nederlands van Nu* van de hand van Arthur Kooyman. Kooyman (2011) zet uiteen dat de regel in literaire werken uit de twintigste eeuw niet meer wordt toegepast: ‘Enigszins generaliserend kun je zeggen dat in alle gevallen van het meervoud van de derde persoon als lijdend voorwerp, als meewerkend voorwerp en na een voorzetsel de vorm *hen* zeer sterk de overhand heeft’ (p. 35). Coleman merkt echter terecht op dat het er maar van afhangt welke roman je selecteert. Hij geeft voorbeelden uit een roman van Herman Koch, waaruit blijkt dat deze auteur de regel wel degelijk correct toepast.

Gevolgen voor het werk van taaladviseurs

Als taalgebruikers de regel die het gebruik van *hen* en *hun* vastlegt, wel degelijk toepassen, dan heeft dat gevolgen voor de taaladviespraktijk. Stel dat het inderdaad om een soort dode regel zou gaan, dan zou je deze regel kunnen presenteren als een die alleen nog interessant is voor een beperkte groep liefhebbers. Maar als heel wat taalgebruikers zich in de praktijk wel iets aantrekken van deze regel, dan moeten ze ook toegang hebben tot een bruikbare beregeling.

Aan de hand van de volgende uitleg op de taaladviesite van de Taalunie leg ik dit uit (<http://taaladvies.net/taal/advies/tekst/12/>):

De klassieke schoolregel, die teruggaat op een zeventiende-eeuws voorstel, maakt voor het gebruik van *hen* en *hun* een kunstmatig onderscheid naargelang van de grammaticale functie. (...) In de praktijk worden beide vormen echter heel vaak zonder onderscheid door elkaar gebruikt. Ook in de geschreven taal, waar deze regel in de eer-

ste plaats voor bedoeld is, wordt het onderscheid zelden consequent toegepast. Dat komt vermoedelijk mede doordat er in heel wat gevallen onduidelijkheid bestaat over de functie van het zinsdeel in kwestie. (...) Er is een toenemende tendens bespeurbaar om *hen* ook te gebruiken in gevallen waar strikt genomen *hun* gebruikt zou moeten worden. Aangezien *hen* bovendien doorgaans stilistisch hoger gewaardeerd wordt dan *hun*, kan men in geval van twijfel over de precieze vorm het best *hen* gebruiken. Als alternatief voor de lastige keuze kan het gebruik van *ze* dienen, maar het nadeel daarvan is dat deze vorm soms als te informeel ervaren wordt en daarom door sommigen minder geschikt geacht wordt voor geschreven taal.

Taalgebruikers worden geconfronteerd met een regel die enerzijds onderuit gehaald wordt door te benadrukken dat hij achterhaald, kunstmatig en onduidelijk is, maar die toch nog steeds een rol blijft spelen. Een leraar Nederlands die op zo’n manier zijn eigen lessen grammatica onderuit haalt, zal op niet veel succes kunnen rekenen. De uitleg op taaladvies.net is te vaag om taalgebruikers in staat te stellen deze regel echt toe te passen. En tegelijkertijd wordt er een happy few gecreëerd voor wie een correcte toepassing van de regel wel haalbaar is, waarbij valt te vermoeden dat niet eens alle taaladviseurs ertoe gerekend kunnen worden. Stel je voor wat er zou gebeuren als de wetgever ook zo om zou gaan met verkeersregels.

Het onderscheid tussen lijdend en meewerkend voorwerp

De moeilijkheid van de regel omtrent het gebruik van *hen* en *hun* schuilt in de inhoud van de grammaticale begrippen ‘lijdend’ en ‘meewerkend’ voorwerp. De regels zelf zijn eigenlijk zeer bondig en eenvoudig te formuleren:

- Gebruik *hen* na een voorzetsel en als direct object.
- Gebruik *hun* als indirect object (zonder voorzetsel).

De regel functioneert dus in enkele gevallen prima, namelijk als er een voorzetsel is of als er geen twijfel mogelijk is over de ontleding als direct object of indirect object. Veel testen zijn echter niet waterdicht of zijn vooral relevant voor grammatici en niet geschikt voor gebruik in de praktijk. Er lijken twee testen te zijn die wel bruikbaar zijn, namelijk de passiveringsproef en de voorzetselproef:

- **Passiveringsproef:** lijdend voorwerp wordt onderwerp in passiefzin. (Dus in een zin als *Hij heeft hen gezien* is *hen* lijdend voorwerp, omdat dit zinsdeel correspondeert met het onderwerp in een passiefzin: *Zij werden door hem gezien*.)
- **Voorzetselproef:** voor een indirect object kan een voorzetsel geplaatst worden. (Dus in een zin als *Hij heeft hun iets gegeven* is *hun* indirect object, omdat er een voorzetsel voor gezet kan worden: *Hij heeft aan hen iets gegeven*.)

Deze twee proeven zijn ook door niet-taalkundigen goed toe te passen en het zou een haalbare kaart zijn om in deze gevallen de bestaande norm te handhaven en daar dan ook niets aan af te doen.

Twijfelgevallen

Tussen uitgesproken lijdende voorwerpen enerzijds en uitgesproken indirecte objecten anderzijds bevinden zich echter allerlei gevallen waar door onderzoekers heel wat over gediscussieerd en geschreven is. Op taaladvies.net wordt bijvoorbeeld uitgelegd dat *hun* behalve bij meewerkende en belanghebbende voorwerpen (waar de voorzetselproef doorgaans toegepast kan worden) ook moet worden gebruikt bij ondervindende voorwerpen. In andere bronnen vinden we een andere indeling. In de grammatica van Willy Vandeweghe wordt bijvoorbeeld onderscheid gemaakt tussen impressiewerkwoorden zoals *spijten*, die een lijdend voorwerp (direct object) krijgen en affecterende werkwoorden zoals *ontgaan*, die een indirect object zouden hebben. Dit soort indelingen in verschillende categorieën van werkwoorden zijn uiteraard relevant, omdat ze ons in staat stellen op subtiele wijze het werkwoordelijke idioom van onze taal te beschrijven. De beregeling van *hen* en *hun* moet echter ook volledig toegankelijk zijn voor taalgebruikers die geen boodschap hebben aan dit type grammaticale discussies. Het is geen goede oplossing om taalgebruikers in sommige gevallen min of meer af te raden om *hen* en *hun* te gebruiken en te adviseren een alternatief te gebruiken. Zo'n alternatief, zoals het gebruik van *ze* of een omschrijving, leidt toch net weer tot een andere interpretatie en zinsritme.

Als taaladvies.net verwijst naar de regel dat bij een ondervindend voorwerp het voornaamwoord *hun* gebruikt moet worden, is dat nog maar het begin van het werk. Men zal ook met een goede definitie moeten komen van 'ondervindend voorwerp'. Deze term wordt echter als volgt gedefinieerd:

Een ondervindend voorwerp (of: indirect object) is het zinsdeel dat de zelfstandigheid aanduidt die de door het werkwoord uitgedrukte werking ondervindt. Het ondervindend voorwerp heeft in de meeste gevallen betrekking op personen of levende wezens. Anders dan het meewerkend en het belanghebbend voorwerp kan het ondervindend voorwerp niet met een voorzetsel (*aan* of *voor*) worden verbonden.

Taalkundigen, die weten waar het over gaat, kunnen deze uitleg misschien plaatsnemen, maar verder is deze definitie niet erg geslaagd. Volgens deze definitie is in een zin als *Die jongen had hen flink met sneeuw ingepeperd* het onderstreepte *hen* ook ondervindend voorwerp.

Advies

Mijn advies zou zijn om het bestaande onderscheid tussen *hen* en *hun* te handhaven voor gevallen waarbij de passiveringsproef en de voorzetselproef uitsluitel geven. De restcategorie moet een eenduidige behandeling krijgen. Het zou denkbaar zijn om ofwel te adviseren dat in al die gevallen *hen* gebruikt moet worden (aansluitend bij de door Kooyman omschreven natuurlijke ontwikkeling). Nog logischer is misschien om in alle gevallen waarbij de twee genoemde proeven niet doorslaggevend zijn inderdaad de keuze te laten, maar dan zonder daar ook maar enig voorbehoud op te maken. Het kan niet zo zijn dat sommige woorden alleen door een kleine groep van bevoorrechten gebruikt kunnen worden.

Literatuur

- Colleman, Timothy (2011), Nog eens over *hen* en *hun* – Kunstmatig, ja, maar (nog) niet dood. In: *Neerlandia/Nederlands van Nu*, 115-4, blz. 35-38.
- Kooyman, Arthur (2011), *Hen* en *hun* tussen 1600 en 2010. In: *Neerlandia/Nederlands van Nu*, 115-2, blz. 34-36.

Albert Oosterhof is als docent Nederlands verbonden aan KU Leuven/Campus Sint-Andries, Antwerpen.

e-mail: albert.oosterhof@arts.kuleuven.be

Broodje taal

Verwijsverwarring

KAREN DE LOENEN

Telkens als de minister van Onderwijs het nodig vindt te beklemtonen dat er alleen Standaardnederlands in de klas gesproken mag worden en geen tussentaal, laait die vermoeiende discussie weer op. 'We moeten af van het idee dat Verkevelingsvlaams een gedrocht is dat de emancipatie van de burger in de weg staat. We moeten het de plaats geven waar het recht op heeft: het is de informele spreektaal die heel veel Vlamingen dagelijks gebruiken', zeggen onderzoekers van de Universiteit Antwerpen. 'Niet waar', vindt de minister. 'Samen dezelfde taal spreken is nodig om samen een gemeenschap te vormen.' Welles – nietes – welles – nietes. Daar komen we wellicht nooit uit. En moet u daar als taalgebruiker van wakker liggen? Wat mij betreft niet. Wat wel belangrijk om te weten is, is dat onze tussentaal heel wat elementen bevat die in de ogen van veel taalgebruikers standaardtaal lijken, maar dat in feite niet zijn. Het verwijssysteem is daar een prachtig voorbeeld van. Wat u doet, is volgens uw taalgevoel volkomen juist. Maar dat is het niet volgens de referentiewerken die de spelregels van onze standaardtaal bepalen. Zulke verschillen tonen aan hoe dun de grens tussen tussentaal en standaardtaal eigenlijk is. En ze zijn bovendien nog heerlijker wanneer de minister die zo hevig de standaardtaal verdedigt, ze telkens verkeerd weet te gebruiken. Een woordje uitleg lijkt me dus gepast.

Ditjes en datjes

Laten we beginnen bij het begin. Om overtollig woordgebruik in een alinea zoveel mogelijk te beperken, beschikt het Nederlands over een handig systeem van verwijzende voornaamwoorden. In plaats van een bepaalde eigenaam tot vervelens toe te herhalen, kun je naar die naam verwijzen met *hij* of *zij*. Voor din-

gen geldt net hetzelfde. Daar kun je naar verwijzen met *dit*, *dat*, *deze* of *die*. Gemakkelijker kan het haast niet. Elke moedertaalspreker verwerft die informatie in zijn of haar primaire taalverwerving; we denken er nooit bij na. De zaak wordt echter wat complexer als we de richting waarnaar we verwijzen ook in rekening brengen. In het Nederlands kun je namelijk naar achteren verwijzen (lees: naar iets wat al gezegd is). Zulke verwijzingen noemen we 'anaforsch'. Verwijs je naar iets wat nog zal komen (lees: naar iets wat nog gezegd moet worden), dan verwijs je 'cataforisch'. U voelt me natuurlijk al komen: in onze tussentaal is het systeem om anaforsch en cataforisch te verwijzen exact het omgekeerde van het (juiste) systeem in de standaardtaal. Ik geef een voorbeeldje. In de tussentaal zeggen we: 'De uitkomst van de rekensom heb ik niet begrepen. *Dit* was echt te moeilijk.' [anaforsch] Of: '*Dat* mogen jullie zeker niet vergeten: plaats na elke zin een punt.' [cataforisch] Begint uw standaardtalige alarmbel niet meteen te rinkelen? Geen nood, u bent zeker niet de enige. Het verwijssysteem in onze tussentaal is zo standaardtaalig gaan aanvoelen dat geen kat nog gelooft dat de juiste zinsconstructies eigenlijk zijn 'De uitkomst van de rekensom heb ik niet begrepen. *Dat* was echt te moeilijk.' en '*Dit* mogen jullie zeker niet vergeten: plaats na elke zin een punt.' Om anaforsch te verwijzen gebruiken we in de standaardtaal *dat* of *die*, om cataforisch te verwijzen gebruiken we *deze* of *dit*.

Wedden dat ...?

Er bestaan dus twee verwijssystemen die exact elkaars omgekeerde zijn. Het ene is tussentaal, maar voelt aan als standaardtaal. Het andere is standaardtaal, maar voelt aan als tussentaal. U begrijpt dat mijn rode pen van alle fouten die ik ooit heb aangeduid, het meest gebruikt wordt voor die verwijsfouten. Studenten vinden

het hilarisch om mij te horen roepen dat ‘het verwijssysteem zeker misloopt in de schrijfp opdrachten! Daar durf ik om te wedden!’. En elke opdracht opnieuw krijgt de juffrouw gelijk. Toegegeven, dat verwijssysteem is bijzonder verwarrend. Een gigantische poster met de juiste voornaamwoorden voor de juiste verwijsrichting, heeft een jaar lang boven mijn computer gekampeerd. Zolang duurde het vooraleer Pavlov zijn werk had gedaan en de indoctrinatie compleet was. Bovendien bestaat er een belangrijke uitzondering (lang leve de taalwetenschap!) die ook – wat had u nu gedacht? – met de verwijsrichting te maken heeft. Verwijst u expliciet naar dingen die fysiek dicht bij u staan, dan keert het systeem om: *deze* en *dit* voor wat dichtbij is en *die* en *dat* voor wat veraf staat. Bijvoorbeeld: *deze* vaas hier is ouder dan *dat* lelijke ding daar. En daar is de rode pen weer. Want ook in dat geval struikelt u bijna onvermijdelijk als u geen voornaamwoordelijke driloefening volgt. Daar durf ik ook om te wedden.

En *dit* is nog maar het begin ...

Drillen, inderdaad, drillen, drillen en nog eens drillen. *Dat* moet u soms doen om u *die* standaardtalige regels eigen te maken. Voor moedertaalsprekers voelt dat erg onnatuurlijk en bovenal onnuttig aan, maar herinner u de studie van eender welke vreemde taal die u ooit hebt trachten te leren: drillen, dames en heren, hoort er nu eenmaal bij. Stel nu dat u het anaforische en cataforische verwijssysteem volledig onder de knie hebt. Dan nog bent u niet volledig uit de gevarenzone. Op zinsniveau bestaat er namelijk nog een andere, zeer frequente verwijfsfout die haar oorsprong vindt in het tussentalige karakter van veel van onze schrijfsels: de zogenaamde sylleps. ‘De syl-wat?!’, hoor ik u denken. Geen paniek, ik schud even een definitie uit mijn talige mouw: een sylleps is een foute verwijzing naar iets wat wel naar betekenis of gedachteassociatie aanwezig is, maar niet materieel. Vaak ontstaat een sylleps door het verkeerde gebruik van bijwoorden of pronomina. Een voorbeeldje is hier ook op zijn plaats: ‘De politie is onderbemand, daarom kunnen *ze* hun taak niet meer aan.’ U ziet meteen wat er gebeurt. Het verwijfwoord *ze* verwijft naar ‘de politiemannen’, een woord dat door de aanwezigheid van *politie* vooraan in de zin wel naar gedachteassociatie aanwezig is, maar niet materieel (er staat wel degelijk *politie* en niet *politiemannen*). Het spreekt voor zich dat u nooit kunt verwijzen naar iets wat er gewoonweg niet is. De verbetering van het voorbeeld luidt dus: ‘De politiemannen kunnen hun taak niet meer aan, *ze* zijn onderbemand.’ Of: ‘De politie

is onderbemand, daarom kan *ze* haar taak niet meer aan.’ Eenmaal u die wonderbaarlijke sylleps een beetje onder de knie hebt, zult u merken dat de voorbeelden in de media ontelbaar zijn. Bekend in de literatuur is het voorbeeld: ‘Amerikaanse vrouwen willen rechtsgelijkheid, maar *daar* is de discriminatie net het grootst.’ Het verwijfwoord heeft ongetwijfeld iets met *Amerikaanse vrouwen* te maken, maar verwijft eigenlijk terug naar ‘Amerika’ – een woord dat ontbreekt in de zin. Dat valt eenvoudig op te lossen, kijk maar: ‘In Amerika willen vrouwen rechtsgelijkheid, maar *daar* is de discriminatie net het grootst.’

Is *dat* nu allemaal zo belangrijk?

‘*Dat* wat u allemaal vertelt over *die* verwijsverwarring, klinkt heel erg plausibel’, zult u misschien denken. Maar moet u die prachtige familiefoto boven uw computer nu werkelijk vervangen door een didactisch verantwoord verwijfsschema? Want, let op mijn woorden, alleen drill kan u redden. Historische taalkundigen zullen u wellicht geruststellen: twee contrasterende systemen die naast elkaar bestaan, zorgen enkel voor verwarring. De taal lost op lange termijn dat probleem zelf wel op: het ene systeem zal het andere vervangen. Weg met de verwarring dus. Maar zover zijn we vandaag nog niet en uiteindelijk strandt ook dit verhaal in de eeuwige discussie over het gebruik en de wenselijkheid van tussentaal. Wat mij betreft, bent u heer en meester over uw eigen taalgebruik. Er bestaan nu eenmaal verschillende registers en bepaalde contexten vragen om het ene dan wel om het andere register; aan u de keuze. Maar als u het toch ooit tot minister van Onderwijs schopt en in die hoedanigheid een hevige voorstander van de standaardtaal wordt (dat is namelijk erg politiek correct), let dan alstublieft wel even op uw verwijfwoorden. Want anders moet ik u noodgedwongen toch even belachelijk maken in mijn les, om de studenten een beetje extra te motiveren. Excuseert u mij bij voorbaat.

Karen De Loenen is als praktijkassistent verbonden aan de vakgroep Nederlandse taalkunde en taalbeheersing van de Katholieke Universiteit Leuven.

e-mail: Karen.DeLoenen@arts.kuleuven.be

Interview

Ludo Vandamme: Biekorf als bekoring

MATTHIAS LEFEBVRE

Van alle heemkundige tijdschriften die in Vlaanderen verschijnen, is het West-Vlaamse tijdschrift Biekorf wellicht een van de oudste. Biekorf verscheen voor het eerst in 1890 en bestaat dus bijna 125 jaar. Het tijdschrift heeft zijn wortels in het West-Vlaamse particularisme en is gesticht door Guido Gezelle. In de beginjaren was Biekorf vooral een leesblad dat op taal gericht was. Later verruimde het blad zijn interessegebieden en zo presenteert Biekorf zich vandaag als een West-Vlaams tijdschrift voor geschiedenis, archeologie, taal- en volkskunde. Een gesprek over dit opmerkelijke tijdschrift met hoofdredacteur Ludo Vandamme.

Hoe is het tijdschrift precies ontstaan?

Het tijdschrift kent reeds een lange geschiedenis. Het ontstaan van *Biekorf* kan niet worden losgekoppeld van het West-Vlaamse (taal-)particularisme. Dat stelde dat de taal, zeden en gewoonten in het West-Vlaanderen van de 19de eeuw erfgenaam waren van de eigenschappen die Vlaanderen in de 14de en 15de eeuw een bloeitijd hadden bezorgd. Daardoor ontstond een cultus voor de ontplooiing van het karakteristieke van het eigen volk 'zoals het was, moest zijn of geweest zou moeten zijn'. Guido Gezelle was een pionier van die particularistische beweging en stichtte het tijdschrift *Rond den Heerd*, waarvan *Biekorf* de geestelijke erfgenaam is. In zijn eerste nummers had het tijdschrift vooral aandacht voor gedichten, toneel, vertalingen, taalkunde en toponymie.

Later kwamen er ook andere onderwerpen aan bod. Hoe kwam dat?

Dat kwam in eerste instantie door redacteur Lodewijk De Wolf. Hij verlegde de aandacht naar geschiedkun-

dige en volkskundige onderwerpen. Maar vooral onder het redacteurschap van Antoon Viaene trad er geleidelijk een evolutie op: het literaire aspect verdween en steeds meer aandacht werd besteed aan geschiedenis, volkskunde en archeologie. Deze onderwerpen vormen tot nu de kern van het tijdschrift. *Biekorf* is vandaag een tijdschrift over volkscultuur in West-Vlaanderen, zeg maar westelijk Vlaanderen. Over hoe mensen leefden, met taal speelden, verhalen vertelden, uit werken gingen, overleefden, en zo veel meer. Het particularisme van de stichters is reeds lang verlaten, maar de fascinatie voor de eigen streek is gebleven. *Biekorf* is evenzeer 'een leer- en leesblad voor alle verstandige Vlamingen'. Een ondertitel met een knipoog, maar verwijzend naar het tijdschrift als een warme, creatieve werkplaats. Met honderden lezers, tientallen medewerkers, en een bestuur dat zich 'berek' noemt.

Uit welke mensen bestaat dat 'berek'?

Het berek is karakteristiek voor *Biekorf*. Het is de brede redactieraad die vier keer per jaar samenkomt, het kloppend hart van de vereniging. Het bestaat uit een twintigtal leden die voeling hebben met wetenschap en onderzoek. In de berekvergaderingen wordt het reilen en zeilen van de vereniging en de inhoud van het tijdschrift besproken. Toen *Biekorf* in 2008 een vzw werd, kreeg het berek ook nog eens de status van Algemene Vergadering.

Hoe is een nummer van Biekorf opgebouwd?

Biekorf wil heel uitdrukkelijk een leesblad zijn, met grote en kleine verhalen over Vlaamse volkscultuur.

Biekorf is op vier terreinen actief: archeologie, geschiedenis, taalkunde en volkskunde. Schotten tussen deze disciplines zijn er niet en er wordt bewust gestreefd naar synergie. Ook de vorm waarin dit gebeurt, is vierledig. Elk nummer van het tijdschrift telt immers vier onderdelen. *Artikelen* zijn werk van iets langere adem. Korte notities met vondsten, boekbesprekingen en taalsprokkels vinden een plaats in de *mengelmaren*. De *kleine verscheidenheden* zijn een werkwinkel voor historische lexicografie. En in de *vraagwinkel* wordt een directe dialoog met de lezer aangegaan.

Biekorf wil heel uitdrukkelijk een leesblad zijn, met grote en kleine verhalen over Vlaamse volkscultuur. Bij voorkeur kleine verhalen, want het tijdschrift mikt vooral op het korte werk. Ook deze traditie wordt vandaag onverminderd voortgezet.

Wil Biekorf een wetenschappelijk tijdschrift zijn?

Uiteraard werkt *Biekorf* wetenschappelijk. Alle bijdragen steunen op kritisch en origineel bronnenonderzoek. Een 'biekorf' (bijenkorf) verwijst naar de activiteiten van de bijtjes, die hun honig (lees: opzoekingswerk) naar de korf vliegen. Evenzeer houdt *Biekorf* de vinger aan de pols aan wat er leeft op het gebied van erfgoed in Vlaanderen. Een wetenschappelijk tijdschrift in de zin van specialistisch en academisch is *Biekorf* niet. Vele honderden auteurs hebben de voorbije jaren de weg naar het tijdschrift gevonden. Mensen van alle slag: doorgewinterde onderzoekers en beginners, mannen en vrouwen, oud en jong, historisch geschoolden en 'amateurs'.

Voor vele auteurs is *Biekorf* vaak het eerste tijdschrift waarin ze publiceren.

Hoe belangrijk is taal en taalkunde voor Biekorf?

In de beginjaren van *Biekorf* was er vooral aandacht voor literatuur met verhalend proza en gedichten. Onder het redacteurschap van Antoon Viaene verdween die rubriek geleidelijk om meer plaats te ruimen voor taalstudie. Viaene zelf besteedde veel aandacht aan woorden uit archivalische bronnen en publiceerde ze onder andere in de rubriek *Kleine Verscheidenheden*. Die rubriek was lexicografisch van aanpak en stelde zich tot doel aanvullingen te bieden op het *Middelnederlands Woordenboek* van Verwijs en Verdam. In Vlaanderen leefde het gevoel dat zowel in het *Middelnederlands Woordenboek* als het *Groot Woordenboek der Nederlandsche Taal* een overzicht bestond van citaten en bouwstoffen uit Noord-Nederlandse bronnen.

Was de rubriek Kleine Verscheidenheden de enige taalrubriek in Biekorf?

Ook de taal van de gewone man had en heeft vandaag een plaats in Biekorf.

Neen. Ook de taal van de gewone man had en heeft vandaag een plaats in *Biekorf*. Viaene had veel oog voor de 'zanters', de lezers die de volkszeg noteerden en woorden uit de volksmond verzamelden. Dat gaf aanleiding tot de rubriek *Taalsprokkels*, waarin dialectwoorden worden opgetekend met vermelding van betekenis en plaats van notatie. De *Taalsprokkels* worden ook grondig doorgenomen door de redactie van het *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten* van de Universiteit Gent. In hun dialectafleveringen worden geïnventariseerde dialectwoorden ondersteund door onze *Taalsprokkels*. De laatste tijd kan *Biekorf* ook een beroep doen op de redacteurs van het *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten* die op basis van hun wetenschappelijke dialectafleveringen artikels insturen. Op die manier wint het onderwerp taalkunde binnen *Biekorf* weer aan belang. Bovendien komt ook in artikelen over geschiedenis en volkskunde taal(kunde) vaak om de hoek kijken. Zoals ik al zei: we streven ernaar om de schotten tussen de verschillende disciplines weg te nemen, en daarbij dient bij uitstek taal(kunde) zich aan als een verbindend element.

Krijgt Biekorf nog steeds voldoende subsidies?

Uiteraard niet, dat is hier het obligate antwoord. Punt is dat dit vandaag objectief zo is. Tot vorig jaar werd ons tijdschrift door de Vlaamse Gemeenschap erkend als een landelijk tijdschrift en bijgevolg behoorlijk gesubsidieerd. Vanaf 2012, het begin van een nieuwe beleidsperiode, worden *Biekorf* en alle andere regionale tijdschriften niet langer door Vlaanderen erkend, bijgevolg ook niet langer gesubsidieerd. *Biekorf* financieel gezond houden wordt dus een helse opdracht. De toekomst blijft onduidelijk, maar Biekorvers hebben zich steeds bijzonder creatief getoond, zeker als de nood hoog is. We geloven sterk dat dit goed komt.

Wat zijn de uitdagingen voor het blad in de toekomst?

Biekorf is uniek, en die uniciteit bewaren, dat is onze grote uitdaging. Het klinkt eenvoudig, maar het vergt alle aandacht van de gehele Biekorfgemeenschap. Abonnees zien uit naar elk nieuw num-

mer; sommige lezers vertrouwen me toe dat ze elke dag waarop ze een nieuwe aflevering van *Biekorf* met een plof in hun brievenbus horen vallen, als een feestdag ervaren. Die warmte, genereusheid en verbondenheid, kortom de ziel van *Biekorf*, dat wensen we veilig te stellen. De manier waarop dat vandaag gebeurt, is uiteraard anders dan honderd jaar geleden. Zo is er groeiende aandacht voor samenwerking en uitwisseling met de vele erfgoedpartners in onze regio, voor het valoriseren van het digitale, voor de vertaalslag van de academische wetenschap, voor verhalende geschiedenis voor een breed publiek. Bij *Biekorf* is overigens elke lezer een potentiële auteur, elke auteur een bevoorrechte lezer. Het toeleiden van nieuwe lezers, van nieuwe auteurs naar ons tijdschrift: ook dat blijft een uitdaging, elke dag opnieuw, zeker in een samenleving waarin de vrijetijdsconcurrentie bijzonder zwaar speelt. Maar het vertrouwen in de 'unique selling proposition' – om maar verder te gaan in de markterminologie – is bijzonder groot. Zolang *Biekorf* trouw blijft aan zichzelf, zal het mensen blijven bekoren, elke generatie opnieuw.

Biekorf West-Vlaams Archief

Dit is een leer- en leesblad voor alle verstandige Vlamingen
gesticht door Guido Gezelle in 1890

112DE JAAR, AFLEVERING 4, 2012

Over de etymologie van *pipegale*

HET IS MIJN BEDOELING IN DEZE BIJDRAGE enkele beschouwingen te wijden aan de etymologie van het woord *pipegale*. Dat is een aloud woord, dat nu zo goed als uitsluitend nog bekend is in Poperinge en onmiddellijke omgeving. Alleen daar is het de typische benaming gebleven voor het éénwielig voertuig, dat tegenwoordig *kruiwagen* heet en elders in de provincie nagenoeg overal *kortewagen* of *korrewagen* genoemd wordt, maar vroeger veel ruimer verspreid geweest blijkt te zijn.

De huidige uitspraak van *pipegale* is weliswaar *pupegale*, maar dat is een vrij recente evolutie, wellicht niet veel meer dan een eeuw oud, perfect te vergelijken met die van de plaatselijke toenaam *Pype*, die ondanks de spellingervan ook steevast als *Pupe* uitgesproken wordt. In alle voorgaande eeuwen is er namelijk nergens een spoor van een *u*-spelling te bespeuren en daarom heb ik hier bewust aan een *i*-spelling de voorkeur gegeven. En ik zie ook niet in waarom ik hier de *ij*-spelling zou moeten gebruiken, want dat zou bij sommigen ten onrechte op uitspraak met een tweeklank kunnen wijzen.

Eigenlijk was ik al geruime tijd van plan om ooit iets over de etymologie van dit woord te schrijven, maar de aanleiding die ik nu aangegrepen heb, is de uitvoerige en rijk geïllustreerde bijdrage onder de titel *De puypegoale* van Willy Tillie in een recent nummer van *Aan de Schreeve*¹. Er staat daarin van alles en nog wat over dat voertuig, zoals het ontstaan van de kruiwagen, een technische beschrijving ervan, de verschillende benamingen, de vroegere vindplaatsen van de naam, en noem maar op.

Vooral belangrijk voor mij is het gedeelte over de etymologie van het woord, waarin hij een degelijk overzicht geeft van wat daarover al verschenen is. Maar

[1] W. TILLIE, 'De puypegoale', in: *Aan de Schreeve*, 42 (2012), 3, p. 3-14.

464

Kleine verscheidenheden uit Vlaamse bronnen

ACOUT. - Informant. Uit Ofr. *acoute*, écoute: gehoor. Nog enkel gekend via de West-Vlaamse uitdrukking *geen acout* (geen gehoor). Het Fr. ww. *a(s)couter* stond voor afluisteren, bespieden, zich informeren. Vergelijk met het Engelse woord *scout*, verkenners, met eenzelfde etymologie. In de Brugse stadsrekening van 1452-1453 staat: *diverschen booden ende accouten die in groote menichte binnen desen jare daghelix ghezonden hebben ghezyn onderweghen Ghent ende al omme int landt te voet ende te peerde* (F° 41r). Kiliaan kende *acouter* in die betekenis. Een Hollandse vermelding uit 1514 geeft: *...de hoornblasers upte toornen ende poorten ende van den acouters die zy by nachte houden*.

BETHUNSCHE. - Uit Béthune. Gekend voor de productie van kaas, met o.a. een vermelding uit Brugge uit 1472: *Bethunsche caes* (Inv. IV, p. 442). Op het gildemaal van het Sint-Jorisgilde te Brugge in 1491 werden *casen van Bettunen* geserveerd (*Biekorf*, 1966, p. 387). In mei 1487 leden de troepen van Maximiliaan van Oostenrijk een zware nederlaag voor Béthune, wat Franse kroniekschrijvers aanzette tot volgende verzen: *Bethune et ses formaiges / que cuidasmes avoir / nous firent grans dommaiges / de nobles et d'avoir* (Jean Molinet, *La robbe de l'archiduc*); *De fort dure fortune / veiz Bourgoignons servir / esperans de Bethune / les formaiges ravir...* (Georges Chastellain, *Recollection des merveilles*).

In de rekening uit 1565 van de heerlijkheid Averdoing, in het bezit van Lamoral van Egmont, staat: *XXV livres pour l'achat de douze fromages de Bethune et dix jambons de Maëns envoies pour le service dudit sieur prince et pour sa charge à mre Nicolas Gauthier, principal du collège d'Arras à Paris, solliciteur de ses affaires* (*La Picardie*, 1860, deel 6, p. 549). In de opgave van de staat van goederen van de abdij Mont-Saint-Eloi uit 1790 staat dat de tienden te Gouy-en-Ternois betaald werden met 140 kapoenen en 'un fromage de Bethune', wat vermoedelijk een vermelding was van een oudere leenverplichting. De huidige 'fromage fort de Bethune' zou gebaseerd zijn op een traditioneel recept en bestaat uit maroilles-kaas met komijn en witte wijn.

BIQUET. - Oorspronkelijk een muntweegschaaltje. Het WNT kent 'biquetteren', wegen met een biquet, met voorbeelden uit het *Groot Plackaetboek*: *...verbieden... eenige penningen van goude oft silvere te biquetteren, omme alsoo de sware uyt lichte te scheyden, de lichte uyt geven, ende mette sware sijn profijt te doen* (1586), *... om te wegen die gouden penningen ende te prysen die zilveren penninghen, die hemlyden gebracht zullen worden, welke persoenen voorsien zullen worden van gewichte ende biquetten* (1490). Later werd het begrip uitgebreid naar een gewone weegschaal. Bij het landbouwersalaam in een openbare verkoop te Wijtschate in

De appel valt niet ver van de boom: afstanden berekenen tussen taalvariëteiten

TOM RUETTE

1. Afstanden en categorieën

De appel valt niet ver van de boom, of er is geen speld tussen te krijgen. En tussen de cultuur van België en Nederland ligt een wereld van verschil.

Om de complexe realiteit van alledag onder controle te houden, schatten mensen de hele tijd afstanden, zoals de zegswijzen hierboven illustreren. Op basis van zulke afstanden kunnen we alle indrukken die op ons afkomen, in groepjes of categorieën indelen: als twee indrukken zeer ‘dicht bij elkaar liggen’, dan behoren ze tot dezelfde categorie. In zekere zin doen we iets gelijkaardigs met taal. Als iemand iets tegen ons zegt, beoordelen we bliksemsnel of die persoon een taal spreekt die dicht bij de onze ligt, of misschien een taal gebruikt die dicht bij die van een nieuwslezer aansluit. Aan de basis van zulke afstanden ligt het feit dat mensen taal gebruiken om te communiceren, maar ook om zichzelf een persoonlijkheid te verschaffen. Sprekers van dialecten die dicht bij elkaar liggen, kunnen zonder problemen met elkaar communiceren. En als scholieren met opzet jongerentaal bezigen, doen ze dat waarschijnlijk om afstand te creëren tot de (taal van) leerkrachten en om zich als individu een houding te geven.

De technische term *taalvariëteit* gebruikt men om een soort van taalgebruik te benoemen dat typisch is voor bepaalde personen, karakters en/of situaties. Zo is een dialectspreker meestal oud en wekt hij doorgaans vertrouwen en gevoelens van authenticiteit op. Of een jongere die liever een ‘slikke jacka’ draagt dan een ‘mooie jas’, kan soms bevreemdend werken en onbegrip uitlokken. Deze voorbeelden tonen aan dat een taalvariëteit uit twee aspecten bestaat. Aan de ene kant is er het taalgebruik, zoals dialectische klanken of hippe woordkeuzes. Elke taalvariëteit bedient zich van een typisch groepje taalkenmerken dat we vanaf nu een *taalgeba-*

seerde categorie zullen noemen. Aan de andere kant is er ook het gevoel dat het gebruik van een taalvariëteit met zich meebrengt, zoals authenticiteit en vertrouwen, of bevreemding en onbegrip. Aan deze kant past ook de vaststelling dat een bepaalde taalvariëteit gebruikt wordt door een specifieke groep van mensen of alleen in bepaalde situaties. Zo is de taalvariëteit *jongerentaal* uitsluitend geschikt voor jongeren, en is dialect niet gepast in een formele situatie. Een incongruentie tussen taalgebruik en situatie kan daarom bijzonder krachtig zijn om een mening te accentueren. Groepen van mensen of situaties waarin bepaalde taalvariëteiten voorkomen, en de gevoelens die ze oproepen, noemen we vanaf nu *socio-situationele categorieën*.

Mijn onderzoek richt zich precies op het verband tussen wie we zijn — of wie we willen zijn — de situatie waarin we ons bevinden, en ons taalgebruik. We weten uit de anekdotische voorbeelden van hierboven dat de verschillen tussen socio-situationele categorieën gerelateerd zijn aan de verschillen in het taalgebruik. Het onderzoek stelt zich tot doel deze relatie op een wetenschappelijke manier vast te stellen. Een wetenschappelijke manier om deze relatie te verwoorden is: *zijn de afstanden tussen socio-situationele categorieën gerelateerd aan afstanden tussen categorieën in het taalgebruik?* Of met behulp van een concreet voorbeeld: is de gevoelde afstand tussen de Wetstraat en de Dorpsstraat ook terug te vinden in de afstand tussen Wetstratees en Dorpsstratees? En zo komen we terug bij de afstanden waarmee dit artikel begon.

2. Fruitsap of suderans?

Vaak spelen persoonlijke gevoelens een grote rol bij het bepalen van afstanden tussen taalgebaseerde of socio-

situationele categorieën. De puberende tiener schat de afstand tot volwassenheid bijzonder klein in, terwijl zijn ouders nog steeds een kind zien. En het Antwerpse dialect staat het dichtst bij de standaardtaal volgens een rasechte sinjoor, maar niet volgens de Limburgse Maaslander. Hoewel deze gevoelsbaseerde afstanden bijzonder interessant zijn, wil mijn onderzoek zich juist toespitsen op objectief meetbare afstanden tussen taalgebaseerde categorieën. En hoewel het taalgebruik verschillende aspecten kan beslaan, zoals uitspraak, woordvorming of zinsbouw, zoomt het onderzoek alleen in op de woordenschat. We onderzoeken in de woordenschat de variatie die er ontstaat doordat er verschillende mogelijkheden zijn om hetzelfde te zeggen. Zo kan men bijvoorbeeld een ‘broek van stevige stof, doorgaans in een blauwe kleur, geschikt voor niet al te formele situaties’ benoemen met *jeans* of met *spijkerbroek*. Een ander voorbeeld is het gebruik van *fruitsap* in Vlaanderen en *suderans* in Nederland om ‘drinkbaar sap van fruit’ (in het bijzonder sinaasappels) te benoemen. Zo’n groep van woorden die hetzelfde uitdrukken, noemen we een *lexicale variabele*.

We gebruiken de variatie bij het benoemen van begrippen om een *lexicale afstand* te meten tussen het taalgebruik in verschillende socio-situationele categorieën. Stel dat we het gebruik van *jeans* en *spijkerbroek* kunnen vaststellen in Belgische en Nederlandse modebladen. Mochten de modebladen uit beide landen altijd hetzelfde woord kiezen om een ‘broek van stevige stof, doorgaans in een blauwe kleur, geschikt voor niet al te formele situaties’ te benoemen, dan is de afstand tussen het taalgebruik (in modebladen) van de landen niet zo groot. Dus, als er amper verschil is in de woordkeuze van beide landen (in modebladen), dan meten we een kleine lexicale afstand. Is het echter zo dat de Belgische modebladen voornamelijk *jeans* gebruiken, en de Nederlandse modebladen voornamelijk *spijkerbroek* gebruiken, dan is het verschil — en daarmee ook de lexicale afstand — tussen het taalgebruik in België en Nederland groot.

Mochten we die lexicale afstand tussen taalvariëteiten in het Nederlands alleen baseren op de bekende lexicale variatie met een België- versus Nederlandpatroon (zoals *jeans* en *spijkerbroek* of *fruitsap* en *suderans*), dan zouden we slechts een verschil kunnen vaststellen tussen België en Nederland. Maar natuurlijk varieert de woordenschat in het Nederlands langs meer dimensies dan enkel het nationale verschil. Om bijvoorbeeld het begrip ‘persoon die seksuele handelingen verricht tegen betaling’ te verwoorden, kunnen we kiezen tussen *hoer* en *prostitutie*. De keuze voor het ene dan wel het andere woord is niet gerelateerd aan de nationaliteit van de taalgebruiker, maar wel aan de situatie. Zo wordt in het

nieuws waarschijnlijk alleen gekozen voor *prostitutie* en niet voor *hoer*. Daarom is het noodzakelijk om de lexicale afstandsmeting te baseren op (idealiter) alle mogelijke lexicale variabelen van het Nederlands.

Om zo veel mogelijk lexicale variabelen te verzamelen, maken we gebruik van een automatische methode die woorden met dezelfde betekenis kan vinden in een grote verzameling van teksten. Die methode wordt ook gebruikt in zoekmachines op het internet. Als je bijvoorbeeld met Google zoekt naar *delete all files*, dan wordt er impliciet ook gezocht naar *remove all files* en *clear all files*. Aan de basis van deze automatische methode ligt de vaststelling dat gerelateerde woorden ook in gelijkaardige contexten voorkomen. Zo zouden we de gelijkaardigheid van *ongeluk* en *ongeval* kunnen afleiden uit het feit dat deze woorden allebei vaak voorkomen in de buurt van bijvoorbeeld *auto*, *slachtoffer* of *blikshade*. Met behulp van deze automatische methode zijn we erin geslaagd om een grote hoeveelheid groepjes van gelijkaardige Nederlandse woorden te vinden.

3. Alle registers opengetrokken

Om taalgebaseerde afstanden te meten op basis van het woordgebruik in een aantal socio-situationele categorieën is aan de ene kant een grote verzameling van groepjes van gelijkaardige woorden nodig, zoals we hierboven hebben besproken. Aan de andere kant kiezen we ervoor om de socio-situationele categorieën te onderzoeken met behulp van teksten die representatief zijn voor deze categorieën, zodat taalgebaseerde verschillen geobserveerd kunnen worden in het woordgebruik in de teksten. We kunnen bijvoorbeeld alle artikels uit het *NRC Handelsblad* en de *Volkskrant* verzamelen en dan deze verzameling beschouwen als de socio-situationele categorie *Nederlandse kwaliteitskrant*. De socio-situationele categorieën in het gevoerde onderzoek zijn zo gekozen dat ze zowel een nationale dimensie als een registerdimensie representeren. Heel concreet onderzoeken we voor het Nederlands het nationale verschil tussen Vlaanderen en Nederland, en het registerverschil tussen spontane conversaties, onlinediscussies, populaire kranten, kwaliteitskranten en het *Staatsblad*. De socio-situationele categorieën waarvan we het taalgebruik willen vatten, worden gevormd door de doorsnedes van deze dimensies. Zo hebben we bijvoorbeeld toegang tot de categorieën *Vlaamse spontane conversatie* of *Nederlandse kwaliteitskranten*. Het spreekt voor zich dat we met deze tekstuele aanpak ons onderzoek sterk inperken. Het feit dat officiële teksten in het *Staatsblad*

soms vertaald zijn en juridische waarde hebben, zal de variatie in de woordenschat ongetwijfeld beïnvloeden. En de redactionele controle die alle artikels in een krant moeten ondergaan, kan er voor zorgen dat er minder, of juist meer, variatie in de woordkeuze kan worden vastgesteld dan verwacht. Desalniettemin is het uit wetenschappelijk oogpunt toch belangrijk om ook deze socio-situationele categorieën te bestuderen, aangezien ze een taalgebruik oproepen dat het dichtst bij het abstracte gegeven *standaardtaal* staat. Bovendien is de studie van neergeschreven taal, en bij uitbreiding tellen we daar ook de transcripties van de spontane conversaties bij, veel sneller en daarom uitgebreider dan een studie die zich baseert op interviews en persoonlijke opnames. Aangezien mijn onderzoek juist grootschaligheid, en niet detail, als doelstelling heeft, is de keuze voor tekstverzamelingen als substituut voor socio-situationele categorieën absoluut verdedigbaar.

4. Van de Wetstraat naar de Dorpsstraat

We berekenen de taalgebaseerde en lexicale afstanden tussen de socio-situationele categorieën met behulp van de methode die hierboven al uitgelegd werd. De methode, kort herhaald, gaat na hoe vaak hetzelfde woord gebruikt wordt om een bepaald begrip uit te drukken. Wordt in twee socio-situationele categorieën voor vele begrippen doorgaans hetzelfde woord gebruikt, dan is de taalgebaseerde afstand tussen die categorieën klein. Wordt voor vele begrippen echter een ander woord gekozen, dan is de taalgebaseerde afstand groot. Of met een voorbeeld: wordt er in twee socio-situationele categorieën telkens *suderans* gekozen in plaats van *fruitsap*, dan beschouwen we de lexicale afstand tussen die categorieën als klein. Merk op dat we dus niet vaststellen hoeveel variatie er in het woordgebruik is, maar wel hoe vaak beide categorieën dezelfde woordkeuzes vertonen.

Vergelijken we de taalgebaseerde afstanden tussen alle mogelijke paren van socio-situationele categorieën, dan valt op dat de verschillen tussen de registers meer uitgesproken zijn dan de verschillen tussen de naties. Met andere woorden, de Dorpsstraat ligt verder van de Wetstraat dan Antwerpen van Amsterdam. Voorts vertoont het krantenmateriaal uit Vlaanderen een duidelijk verschil tussen het taalgebruik (of meer precies: de woordkeuze) van populaire kranten, zoals *Het Laatste Nieuws*, en kwaliteitskranten, zoals *De Standaard*. Dat uitgesproken verschil tussen populaire en kwaliteitskranten kunnen we niet terugvinden in het Nederlandse krantenmateriaal.

Deze bevinding lijkt aan te leunen bij de mening van Geert Mak in *De Groene Amsterdammer* van 24 oktober 2012, waarin hij de teloorgang van het *NRC Handelsblad* gepassioneerd beschrijft. Uit mijn onderzoek blijkt echter alleen dat de kwaliteitskranten van Nederland doorgaans dezelfde woorden kiezen als hun populaire tegenhangers om begrippen uit te drukken. Of dat te wijten is aan een laksere en commerciële aanpak van de redactie, zoals Geert Mak suggereert, kan daaruit uiteraard niet afgeleid worden. Dat ligt aan het feit dat mijn onderzoek slechts het objectieve aspect belicht van de menselijke vaardigheid om afstanden tussen taalvariëteiten te schatten aan de hand van woordkeuzes. De subjectieve gevoelens die Geert Mak tot het schrijven van zijn open brief bewogen — en mogelijkwijze zijn objectieve afstandsinschatting beïnvloed hebben — vallen buiten het bereik van mijn onderzoek. Het is echter een boeiende uitdaging om ook de subjectieve kant van die vaardigheid te onderzoeken op een doorgedreven wetenschappelijke manier.

Tom Ruetten is wetenschappelijke medewerker aan de Humboldt Universiteit van Berlijn in Duitsland na het behalen van een doctoraat in de taalkunde onder de supervisie van Prof. Dr. Dirk Spielman en Prof. Dr. Dirk Geeraerts (Universiteit van Leuven). Tijdens zijn doctoraat werkte hij aan de computationele modellering van woordbetekenis en kwantitatieve methodologie voor grootschalig taalkundig onderzoek naar taalvariatie. Aan de Humboldt Universiteit van Berlijn combineert hij zijn taalkundige en technische achtergrond bij de opbouw, ontsluiting en studie van het eerste digitale corpus van Oud-Duitse teksten.

e-mail: tom.ruetten@hu-berlin.de

Labels in het Prisma Handwoordenboek Nederlands: een casestudy

FILIP DEVOS

Over de unilaterale benadering van labels in woordenboeken – het wél labelen van Belgisch Nederlandse (BN) woorden, en niet labelen van Nederlands Nederlandse (NN) woorden – is de voorbije decennia (zie onder meer Van Coetsem (1961) en Geerts (1967)) heel wat geschreven, en de laatste jaren is die discussie in een stroomversnelling gekomen (zie onder meer recente bijdragen in *Over taal* van De Caluwe (2009), Colman (2010), Hendrickx (2009) en Impe (2009)). *Van Dale* zou in een volgende editie voor het eerst in zijn (lange) bestaan met een labeling van NN-woorden beginnen (Hendrickx, 2009). In 2010 was het echter het nieuwe *Prisma Handwoordenboek Nederlands* (voortaan PHN) onder redactie van Willy Martin en Willy Smedts dat voor het eerst naast Belgische woorden ook Nederlandse woorden labelde. Martin (2010:119) vermeldt (onder meer) volgende gegevens:

label in het PHN	aantal woorden
NN	4.246
vooral NN	679
BN	3.108
vooral BN	36

Tabel 1: (enkele) labels in het PHN

In Oosterhof en Devos (2010) noemen de makers van het PHN dit woordenboek daarom een 'woordenboek waarin de taalgebruiker zich herkent'. In deze bijdrage toetsen we de labels 'vooral NN' en 'vooral BN' in het PHN aan het taalgebruik aan de hand van enquêtes bij de modale Vlaamse en Nederlandse taalgebruiker.

'Vooral NN': methode

In het PHN krijgen 679 woorden het label 'vooral NN'. Voor het onderzoek werden 45 lemma's geselecteerd die het eerste en het vijfde woord per letter waren met het label 'vooral NN'. Die woorden zijn: *aanrijroute*,

achterstandsgroep, baaldag, balans, carillon, cirkelgang, dagretour, deurdranger, eiereten, enkeltje, fauteuil, fluistercampagne, galerie, gekkekoeienziekte, hagelslag, hangplek, imperiaal, jaarcijfers, jippie, kanteldeur, kerken ('naar de kerk gaan'), *laarzenknecht, leidinggevende, magnetron, meizoentje, nachtwakersstaat, ontbijtkoek, opoefiets, palingworst, pastei, Q-koorts, rechtercommissaris, rijksdienst, saampjes, salmiak, telefoongids, tophypotheek, uiterton, uitje, VAD, verkeersheuvel, waarvandaan, wecken, zaakwaarnemer* en *zorgpas*.

De enquête werd in februari-april 2011 op het internet geplaatst en de informanten – allen Vlamingen – werden in zes groepen verdeeld, volgens drie leeftijdsgroepen (-35, 35-55 en +55) en twee opleidingsniveaus (al dan niet hoger onderwijs). Per categorie werden 50 informanten geselecteerd, wat een totaal maakt van 300 informanten. De informanten werd gevraagd per item aan te duiden: (1) 'ik ken het woord niet', (2) 'ik ken het woord wel, maar gebruik het niet', en (3) 'ik ken het woord wel, en gebruik het ook'.

'Vooral NN': resultaten

De resultaten werden als volgt geanalyseerd:

- als meer dan 75% van de informanten (1) antwoordt, zou het lemma in kwestie het label 'NN' moeten krijgen in plaats van 'vooral NN';
- als meer dan 75% van de informanten (3) antwoordt, zou het label beter 'geneutraliseerd' worden, i.e. het lemma krijgt beter geen label;
- in de overige gevallen lijkt het label 'vooral NN' correct.

Op deze basis kunnen de 45 onderzochte woorden mogelijk herlabeld worden. In deze (beperkte) bijdrage kunnen we geen rekening houden met de variabelen leeftijd en opleidingsniveau. Daarnaast zijn cijfers en percentages natuurlijk relatief – woorden ook trouwens: wat betekent 'vooral'? – maar ergens moeten grenzen getrokken worden, en de tendensen zijn bovendien belangrijker dan de absolute cijfers.

Tabel 2 toont dat 10 van de 45 woorden beter het label 'NN' krijgen dan het label 'vooral NN'. 75% en meer van de Vlaamse informanten kent deze NN-woorden immers hoegenaamd niet. Bij de meerderheid van de woorden loopt dat percentage op tot 90% en meer. Die woorden kunnen amper als 'vooral NN' beschouwd worden.

beter label 'NN' in PHN	% informanten
<i>uiterton</i>	98.00%
<i>eiereten</i>	96.00%
<i>VAD</i>	96.00%
<i>palingworst</i>	93.67%
<i>meizoentje</i>	92.00%
<i>salmiak</i>	90.67%
<i>nachtwakersstaat</i>	90.00%
<i>deurdranger</i>	84.67%
<i>tophyotheek</i>	76.00%
<i>Q-koorts</i>	74.33%

Tabel 2: % informanten die het woord niet kennen

De woorden *laarzenknecht* (67.00%), *opoefiets* (66.33%), *kerken* (65.00%), *wecken* (55.67%), *rechtercommissaris* (55.00%) en *imperiaal* (55.00%) halen 50%, maar zitten (net) onder de marge van 75% die we supra als uitgangspunt hebben genomen.

In tabel 3 worden de 6 van de 45 woorden vermeld die beter helemaal geen label krijgen in plaats van het label 'vooral NN' in het PHN. Meer dan 75% van de Vlaamse informanten kent het woord immers en gebruikt het ook actief.

beter geen label in PHN	% informanten
<i>galerie</i>	91.00%
<i>balans</i>	90.33%
<i>telefoongids</i>	85.33%
<i>hagelslag</i>	81.67%
<i>leidinggevende</i>	81.00%
<i>gekkekoeienziekte</i>	79.67%

Tabel 3: % informanten die het woord kennen en ook gebruiken

Hier komen de woorden *jaarcijfers* (65.33%), *rijksdienst* (64.00%), *waarvandaan* (63.00%), *fauteuil* (59.67%), *baaldag* (55.00%) en *magnetron* (52.00%) net onder de vooropgestelde grens.

Tabel 4 toont de 29 van de 45 woorden die terecht het label 'vooral NN' krijgen in het PHN.

terecht label 'vooral NN' in PHN

aanrijroute, achterstandsgroep, baaldag, carillon, cirkelgang, dagretour, enkeltje, fauteuil, fluistercampagne, hangplek, imperiaal, jaarcijfers, jippie, kanteldeur, kerken, laarzenknecht, magnetron, ontbijtkoek, opoefiets, pastei, rechtercommissaris, rijksdienst, saampjes, uitje, verkeersheuvel, waarvandaan, wecken, zaakwaarnemer, zorgpas

Tabel 4: terecht 'vooral NN' gelabelde woorden

De belangrijkste bevinding van deze steekproef is dat het label 'vooral NN' beter geneutraliseerd wordt in bijna 15% van de gevallen, en dat (slechts) in 65% van de gevallen (29/45) het label 'vooral NN' terecht lijkt.

'Vooral BN': methode

In het PHN krijgen (maar) 37 woorden het label 'vooral BN' toebedeeld (i.t.t. de 36 die Martin (2010) vermeldt): *aarts-, afdanken, afdreigen, arbeidsongeval, kort op de bal spelen, bedevaarder, bloemenstoet, boreling, celwagen, erdoor zitten, fietsknooppunt, gebraad, gewoon, gilet, holebi, kluit, laf, lijmborstel, meringue, opwerping, palmars, panache, parking, patisserie, pels, plichtsbewust, proper, eiwit tot sneeuw kloppen, stort, uurwerk, vaan, verhoppen, verwittigen, verwittiging, voilà, wegvoeren en wel*.

In een enquête (in februari-april 2012 op internet) bekeken we in hoeverre Vlamingen én Nederlanders dat label terecht vinden. De informanten werd gevraagd per item aan te duiden: (1) 'ik ken het woord niet', (2) 'ik ken het woord wel, maar gebruik het niet', en (3) 'ik ken het woord wel, en gebruik het ook'. 832 informanten werden onderverdeeld op basis van twee variabelen: leeftijd (-35, 35-55, +55) en woonplaats (Vlaanderen, noorden van Nederland, aan Vlaanderen grenzende Nederlandse provincies). In deze bijdrage houden we alleen rekening met de gegevens van de (532) Nederlandse informanten.

'Vooral BN': resultaten

De resultaten werden, zoals in het eerste onderzoekje, als volgt geanalyseerd:

- als meer dan 75% van de informanten (1) antwoordt, zou het lemma in kwestie het label 'BN' moeten krijgen in plaats van 'vooral BN';
- als meer dan 75% van de informanten (3) antwoordt, zou het label beter 'geneutraliseerd' worden, i.e. het lemma krijgt beter geen label;
- in de overige gevallen lijkt het label 'vooral BN' correct.

Tabel 5 toont de 5 van de 37 gevallen waarbij het label beter veranderd wordt in 'BN'. Meer dan 75% van de Nederlandse informanten kent het woord hoognaamd niet.

beter label 'BN' in PHN	% informanten
<i>verhopen</i>	89.28%
<i>afdreigen</i>	86.27%
<i>eiwit tot sneeuw kloppen</i>	86.09%
<i>celwagen</i>	83.27%
<i>lijmborstel</i>	74.62%

Tabel 5: % informanten die het woord niet kennen

De woorden *bloemenstoet* (69.92%), *bedevaarder* (67.29%), *opwerping* (61.27%), *holebi* (58.45%) en *panache* (55.07%) halen 50%, maar zitten (net) onder de marge van 75% die we supra als uitgangspunt hebben genomen.

In tabel 6 worden de 2 van de 37 woorden vermeld die beter helemaal geen label krijgen in plaats van het label 'vooral BN' in het PHN. Meer dan 75% van de informanten kent het woord en gebruikt het ook.

beter geen label in PHN	% informanten
<i>stort</i>	76.87%
<i>voila</i>	75.12%

Tabel 6: % informanten die het woord kennen en ook gebruiken

De woorden *aarts-* (68.79%), *kluit* (67.10%), *gilet* (66.16%), *patisserie* (61.84%), *meringue* (59.02%), *gewoon* (58.64%), *uurwerk* (57.33%), *erdoor zitten* (57.33%), *afdanken* (55.82%) en *fietsknooppunt* (55,82%) scoren alle meer dan 50%, maar blijven onder de grens van 75%.

In 30 van de 37 gevallen (ruim 80%) lijkt het label 'vooral BN' terecht toegekend.

terecht label 'vooral BN' in PHN
<i>aarts-, afdanken, arbeidsongeval, kort op de bal spelen, bedevaarder, bloemenstoet, boreling, erdoor zitten, fietsknooppunt, gebraad, gewoon, gilet, holebi, kluit, laf, meringue, opwerping, palmars, panache, parking, patisserie, pels, plichtsbewust, proper, uurwerk, vaan, verhopen, verwittigen, verwittiging, wegvoeren, wel</i>

Tabel 7: terecht 'vooral BN' gelabelde woorden

Conclusie

De belangrijkste bevinding van deze beperkte steekproeven is dat het label 'vooral NN' beter geneutraliseerd wordt in bijna 15% van de gevallen (6/45), en dat (slechts) in 65% van de gevallen (29/45) het label 'vooral NN' terecht lijkt. De inschatting van typisch BN-woorden daarentegen lijkt stukken correcter/realistischer, en de

Nederlandse lexicografie zelf lijkt daarmee ook een (lange) traditie verder te zetten: ruim 80% van de als BN gelabelde woorden in het PHN worden als dusdanig ook zo bestempeld door de taalgebruiker. Concreet stellen we voor 7 van de 37 'vooral BN'-woorden (18.91%) een ander label voor, voor 'vooral NN-woorden' is dat 16 van de 45 woorden (35.55%).

Ons onderzoek bevestigt daarmee ook de tendens die Martin (2010:119) beschrijft als hij erop wijst dat het grote verschil tussen het aantal 'vooral NN-woorden' (679) en het aantal 'vooral BN-woorden' (36) 'allicht wijst op het feit dat BN wel uit NN importeert, maar dat dit omgekeerd niet of nauwelijks gebeurt'.

Literatuur

Colman, Lut (2010), Een nieuw woordenboek voor België en Nederland: het Algemeen Nederlands Woordenboek. In: *Over taal*, 49-1, blz. 6-8.

De Caluwe, Johan (2009), Belgisch Nederlands, Nederlands Nederlands, Algemeen Nederlands. In: *Over taal*, 48-4, blz. 90-92.

Geerts, G. (1967), Het gezag van 'Van Dale'. In: *Dietsche Warande en Belfort*, 112, blz. 54-65.

Hendrickx, Ruud (2009), Een Vlaamsere Van Dale. In: *Over taal*, 48-4, blz. 101-103.

Impe, Leen (2009), Vlamingen en Nederlanders: hoe goed verstaan ze elkaar? In: *Over taal*, 48-2, blz. 45-47.

Martin, Willy (2010), Belgisch-Nederlands en Nederlands-Nederlands. Bien étonnés de se trouver ensemble? In E. Hendrickx et al. (red.), *Liever meer of juist minder? Over normen en variatie in taal*. Gent: Academia Press, blz. 111-130.

Oosterhof, Albert en Filip Devos (2010), Willy Martin en Willy Smedts: een woordenboek waarin de taalgebruiker zich herkent. In: *Over taal*, 49-3, blz. 59-61.

Prisma Handwoordenboek Nederlands met onderscheid tussen Belgisch-Nederlands en Nederlands-Nederlands (PHN) (2009) m.m.v. prof. Dr. W. Martin & prof. Dr. W. Smedts. Houten: Het Spectrum.

Van Coetsem, F. (1961), Het Zuidnederlands bij Van Dale. In: *Leuvense Bijdragen*, 50, blz. 65-69.

Vandenweghe, Julie (2011), *The labeling of 'Dutch' words in the Dutch Prisma Pocket Dictionary: A critical analysis*. Ongepubliceerde masterscriptie. Hogeschool Gent: Faculteit Toegepaste Taalkunde.

Van Wymeersch, Kimberley (2012), *Vooral BN: A critical analysis of labelling in Prisma Handwoordenboek Nederlands*. Ongepubliceerde masterscriptie. Hogeschool Gent: Faculteit Toegepaste Taalkunde.

Filip Devos is docent Nederlands aan de Faculteit Toegepaste Taalkunde van de Hogeschool Gent.

e-mail: filip.devos@hogent.be

Handboek academisch schrijven

MICHEL LEEN

Met haar *Handboek academisch schrijven* wil Joy de Jong een leidraad bieden bij het opzetten en uitwerken van academische essays, papers en scripties. De Jong kiest voor een alomvattend stappenplan, met aandacht voor alle aspecten van het academische schrijfproces, van onderwerpsoriëntatie tot eindredactie.

Dat er nood is aan een dergelijk handboek, ondervindt De Jong in de dagelijkse praktijk: als medewerkster van het Academisch Schrijfcentrum aan de Nijmeegse Radbouduniversiteit ziet ze jaarlijks 750 studenten aankloppen voor advies bij het schrijven van hun academische plichtwerken. Of het nu gaat om relatief kleine opdrachten als papers en essays, of het grotere werk genre bachelor- of masterscriptie, veel studenten dreigen zich aan het schrijven ervan te vertillen. Voor elk van de gangbare academische genres biedt De Jong een algemeen schrijfadvis.

Methodiek

Planning lijkt de sleutel van De Jongs methode: een goed uitgewerkt 'scriptieplan' moet de student helpen om onderzoek, inhoud, vormvereisten en natuurlijk de deadline in een project verenigd te krijgen. Aan het eigenlijke schrijfwerk gaat uiteraard een onderzoeksproces vooraf, dat zijn eigen uitdagingen stelt voor de student. De Jong verdeelt het schrijfwerk in drie duidelijk afgebakende fases: de oriëntatiefase, de planfase en de uitvoeringsfase. Achterhalen wat er precies verwacht wordt, is de eerste belangrijke stap. Het lijkt een open deur intrappen, maar het is een vraag die voor de student niet altijd even eenduidig te beantwoorden valt. Het kan daarbij geen kwaad ook de stilistische verwachtingen van de promotor te peilen.

Een paper schrijven is voor De Jong een opeenvolging van informatie vinden, onderzoeksvragen opstellen, en de gevonden antwoorden structureren. Het eigenlijke uitschrijven van al die informatie vormt pas de vierde fase van het schrijfproces, het topje van de ijsberg. De Jong legt op die manier de nadruk op het belang van een gestructureerde werkwijze. Schrijven is zo al moei-

lijk genoeg, een gedegen voorbereiding kan dat lastige proces alleen maar vergemakkelijken. Daarbij kan de student maar beter in het achterhoofd houden dat het werk aan een scriptie nooit helemaal volgens de planning verloopt: nieuwe vragen kunnen opduiken, en misschien neemt het werk zelf vrij laat in het proces nog een andere wending.

Redactie

Bij het uitschrijven van de onderzoeksresultaten is het schrijfwerk segmenteren dan weer de boodschap. 'Probeer niet in één keer de perfecte tekst te schrijven', adviseert De Jong, om zo de student voor te bereiden op de vaak erg stresserende vraag om een en ander nog wat bij te spijkeren of grondig te reviseren.

De Jong beschrijft uitvoerig hoe je structuur en samenhang kunt verbeteren. Toon en taalgebruik krijgen aandacht, maar ook conventies in verband met citaten en literatuurreferenties.

Ongetwijfeld zullen heel wat studenten baat hebben bij De Jongs advies. Dat geldt net zo goed voor meer ervaren (scriptie)schrijvers als voor studenten die voor het eerst een academisch werkstuk aanvatten. Met ruim 240 pagina's is het handboek een hele boterham. De auteur raadt haar lezers dan ook – terecht – aan om het werk hoofdstukje per hoofdstukje te lezen. Wie het in een keer grondig tot zich wil nemen, kan in zijn scriptieplan maar beter een dagje intensief studeer- en noteerwerk opnemen.

Joy de Jong, *Handboek academisch schrijven*. In stappen naar een essay, paper of scriptie. Bussum: Coutinho, 2011, ISBN 978 90 469 0242 4, 244 blz., 24,50 euro.

Te boek

Taaltoerisme

FILIP DEVOS

Van taal- en wetenschapsjournalist Gaston Dorren verscheen een nieuw taalboek: *Taaltoerisme. Feiten en verhalen over 53 Europese talen*. 'Een boek voor de toeristische taalliefhebber', noemt Dorren het zelf in zijn 'Vooraf'. En zoals je op diverse manieren kunt reizen, laat ook deze gids zich op verschillende manieren lezen: van voor naar achter, maar ook per taalfamilie

(Germaans, Romaans, Slavisch, Keltisch ...) of per thematische route (de schriftroute, de vocabulaire route, de grammaticale route, de spot- of plaagrouten, de woordsoortenroute). Daarnaast zijn ook geografische tochten mogelijk: 'de reis naar het steeds hogere noorden' of 'de oversteek over het Kanaal en verder' of 'de tocht richting Afrika' ... De Jennytocht ten slotte gaat langs de zes bijdragen die taalwetenschapper Jenny Audring voor dit boek schreef op basis van haar proefschrift.

Taaltoerisme is een gids om met stukjes en beetjes te savouren, zoals je een uitgelezen medoc grand cru of een sublieme single malt proeft. Om in te pluizen veeleer dan van voor naar achter uit te lezen. De auteur meandert tussen kleine en grote talen door, en weet telkens scherpzinnige observaties in een zeer toegankelijke (spreek)taal neer te pennen: soms grappig, maar stevast getuigend van erudiete vakkennis. Of het nu om het Proto-Indo-Europees gaat, waar het Litouws het meest op lijkt, het Monegaskisch of woorden voor sneeuw in het Samisch (Lapland).

Dorren begint zijn 53 korte hoofdstukjes doorgaans met verrassende, uitnodigende en soms contradictoire stellingen: 'Het Albanes van de Late Middeleeuwen: zou ook maar iemand daarvoor warmlopen?', 'Hoe zet je een nies op papier?', 'Alle Slavische talen lijken op elkaar' of 'Geen enkele taal zo impopulair als het Faerøers' (je reinste visserslatijn).

Taal en volksaard passeren de revue. Na een analyse van Italiaanse verkleinwoorden, bijvoorbeeld, op basis van de verrassende vaststelling 'Wat is het Italiaanse woord voor 'vrouwtje'? Dat is niet zomaar te zeggen', komt Dorren tot de conclusie: 'Wie uit een taal probeert inzichten te distilleren omtrent het volk dat die taal spreekt, begeeft zich op glad ijs'.

En zo kronkelt en slingert Dorren zich schitterend doorheen allerlei taalonderwerpen: de nieuwe naamvallen die het Romani maakt (en daarmee een taal is die tegen de stroom in vaart), de 'du-reformen' in het Zweeds, het 'geslachtszieke' Nederlands, de lidwoordloze taal van de Sorben in de voormalige DDR, Nederlandse woorden in het Ests, de reis van het Latijnse woord *plicare*, bijzonderheden in het Jiddisch, het Lets, het Fries,

het Gagaoezisch of het Welsh. Dorren legt vaak ongekenne rijkdommen van taal en talen bloot. Over telwoorden in het Bretons schrijft hij: 'Als je een Breton echt wilt pesten, moet je hem zonder papier *achtenzeventig* bij negenenvijftig laten optellen. Dat eerste telwoord luidt in zijn taal namelijk driezes-en-drie-twintig. Eigenlijk vraag je hem dan om $(3 \times 6 + 3 \times 20) + (7 + \frac{1}{2} \times 100)$ uit te rekenen'.

Jongens, jongens, jongens, wat is Engels een beroerde keus. Is dat de taal die we met zijn zeven miljarden moeten gaan spreken?

Er bestaan uitvoerige woordenboeken van de Welshe taal. Maar je hebt er weinig aan.

Spaans is spervuur. De woorden bestaan uit kogels, de zinnen lijken op salvo's, een gesprek klinkt als een schermscherm.

Het moderne Frans heeft een sterke moederbinding. Om niet te zeggen – ach wat, ik zeg het gewoon wel: een ongezonde moederbinding. [...] Frans hangt nog steeds aan de rokken van zijn moeder. Van het Latijn. Geen andere taal lijdt in dezelfde mate aan dit complex.

De grote talen van de wereld hebben doorgaans een strafblad. Logisch ook: waren al hun sprekers brave burgers geweest, dan hadden ze zich veel moeilijker kunnen verspreiden.

In dit overheerlijke boek vind ik maar een klein minpuntje: in de index zijn alleen namen van talen en schrifttypes opgenomen. Jammer, want over 'naamvallen' bijvoorbeeld weet Dorren in verschillende stukjes leuke en interessante weetjes te beschrijven.

Taaltoerisme is een uiterst vermakelijke taalreisgids die in de vakantie-koffer van elke taalliefhebber hoort te zitten. Een ware taaldegustatie.

Gaston Dorren, *Taaltoerisme. Feiten en verhalen over 53 Europese talen*. Met bijdragen van Jenny Audring. Schiedam: Scriptum, 2012, ISBN 978 90 5594 886 4, 175 blz., 16 euro.

Te boek

Taalhandboek Nederlands

FILIP DEVOS

Bij Van Dale Uitgevers verscheen van Theo de Boer een lijvig naslagwerk Nederlands: *Taalhandboek Nederlands. Gebruiksaanwijzing van de Nederlandse taal*. Met zijn ruim 550 bladzijden biedt het een overzicht van de belangrijkste taalwenken op het gebied van het Nederlands.

‘In dit boek vind je antwoorden op alle taalvragen waar- op het woordenboek het antwoord schuldig moet blijven. Een boek dat onmisbaar is voor mensen die schrijven. Zo’n boek had Van Dale nog niet,’ aldus de auteur. Op ‘alle’ taalvragen vindt de lezer hier natuurlijk geen antwoord, maar dat *Taalhandboek Nederlands* ‘onmisbaar’ is, moeten we bevestigen. Het dient zich duidelijk aan als een van de betere taalnaslagwerken die de voor- bije jaren verschenen zijn.

Het boek bestaat uit zes delen: schrijven, stijl en woord- keus, taaladviezen, spelling, conventies en specifieke tekstsoorten. Delen 2, 3 en 4 nemen de hoofdmoet in van dit taalboek. Daarnaast staat er achterin een uitleg van taalkundige termen (een lijst die vooral gramma- tische termen bevat en al bij al vrij beperkt is), naast een uitvoerige index van onderwerpen en een beknopt overzicht van geraadpleegde bronnen (zowel boeken, woordenboeken als websites).

Deel 1 (ongeveer 30 bladzijden) handelt over ‘schrijven’, met subthema’s als ‘doel, boodschap, publiek en me- dium’, ‘een schrijfplan maken’ (met een praktijkvoor- beeld) en ‘structuur aanbrengen’. In deel 2 (ongeveer 100 bladzijden) gaat de auteur in op stijl en woordkeus. Hier komen onder meer aan bod: tien stijladviezen (zoals ‘varieer de zinslengte’); tien stijlfouten (waar- onder tangconstructies en foute samentrekkingen); beeldspraak en andere stijlmiddelen (zoals eufemisme en prolepsis); logica (denk aan pleonasme en conta- minatie); en drogredenen (zoals het argumentum ad hominem). Onder ‘woordkeus’ vallen items als ‘lastige woorden’ (woorden die vaak verkeerd gebruikt worden) en ‘te vermijden woorden’ (zoals vaktermen, clichés en barbarismen). Deel 2 (ongeveer 140 bladzijden) bevat ‘taaladviezen’. De Boer stelt hier: ‘De adviezen in dit hoofdstuk zijn inhoudelijk in overeenstemming met taaladvies.net, de site met door de Nederlandse Taal- unie bekrachtigde taaladviezen.’ Per woordsoort komen

in vraag- en antwoordvorm de klassieke taaladviezen aan bod. De Boer geeft zeer vaak de vermelding dat een onderscheid niet altijd gemaakt wordt (onder meer bij *vergeten hebben* versus *vergeten zijn*, of *omdat* versus *doordat*), maar – en dat verwacht de gebruiker allicht – hij raadt dan doorgaans toch aan het onderscheid te maken. ‘*U* is is niet echt fout, maar we adviseren om *u bent* te gebruiken’, of ‘we raden aan om bij het schrijven het onderscheid tussen *hen* en *hun* wél te maken’. Deel 4 (ongeveer 140 bladzijden) handelt over spelling, met subitems als de spelling van werkwoorden, los of aan elkaar?, tussenklanken in samenstellingen, hoofdletter of kleine letter?, accent en apostrof, afkortingen, en di- verse spellingkwesties. Ter afsluiting geeft de auteur een ‘top honderd van fout gespelde woorden’. Deel 5 (ongee- ver 60 bladzijden) bevat ‘conventies’ over interpunctie, het afbreken van woorden, de uiterlijke verzorging van de tekst en titulatuur, en deel 6 ten slotte (ongeveer 30 bladzijden) is gewijd aan ‘specifieke tekstsoorten’: brief, sollicitatiebrief met curriculum vitae, e-mail, webtekst en scriptie.

Taalhandboek Nederlands is een fris vormgegeven en lijvig, rijk geïllustreerd naslagwerk (veel voorbeelden komen uit *NRC Handelsblad*) dat veel verwijzingen be- vat, en ook allerlei typografisch gemarkeerde ‘tips’, ‘aan- dachtspunten’ en ‘adviezen’. De Boer neemt allerhande kaderstukjes op, bijvoorbeeld over ‘*U, je of men?*’ of gedichten, of anekdotes en leuke weetjes, zoals het feit dat de Oostenrijkse schrijver Thomas Bernhard geen alineas gebruikte, of het soms eigenaardige ‘Cruijffiaans’. Dat maakt het geheel tot een on- gemeen rijke verzameling ‘ge- bruiksaanwijzingen’. Een abso- lute aanrader dus.

Theo de Boer, *Taalhandboek Nederlands. Gebruiksaan- wijzingen van de Nederlandse taal*. Utrecht: Van Dale Uitgevers, 2011, ISBN 978 94 6077 001 2, 551 blz., 34,95 euro.

Internationale Neerlandistiek

FILIP DEVOS

Het tijdschrift *Internationale Neerlandistiek* – dat tot 2007 onder de naam *Neerlandica extra muros* verscheen – bestond vorig jaar vijftig jaar. Ter gelegenheid van die verjaardag heeft de redactie in de zomer een bijzonder nummer van het tijdschrift uitgebracht, dat volgens een uiterst origineel concept opgebouwd is: per jaar in de periode 1963-2012 wordt een belangrijk werk of een belangrijke gebeurtenis uit de Neerlandistiek besproken. In de ‘Inleiding’ heeft hoofdredacteur Ralf Grüttemeier het over vijftig jaar ‘vakgeschiedenis en internationale neerlandistiek’. In dit extra-nummer wordt ‘waarderend en kritisch teruggekeken op de afgelopen vijftig jaar vakgeschiedenis zoals de redactie van *Internationale Neerlandistiek* en de vijftig auteurs die zien’.

In principe is voor ieder jaar – beginnend met 1963 en eindigend met 2012 – een gebeurtenis gekozen – meestal een publicatie, maar soms ook een congres of een ander evenement – die om uiteenlopende redenen opmerkelijk genoemd kan worden: een belangrijke studie, een belangrijke theoretische impuls, een aankondiging van tendensen in de vakgeschiedenis.

Klassiekers – in boekvorm zowel als in artikelvorm – of andere ‘mijlpalen’ uit de taalkunde, de literatuurwetenschap en de cultuur van de voorbije halve eeuw komen dus aan bod in dit jubileumnummer van *Internationale Neerlandistiek*. De redactie selecteerde de vijftig mijlpalen zelf en zocht voor elke mijlpaal de ‘ideale bespreker’. Over de Nederlandse taal handelen bijvoorbeeld *Het probleem van de woordsoorten, in het bijzonder van het bijwoord in het Nederlands* van Herman Roose, besproken door Janneke Diepeveen (1964); de *Syntaxis* van Kraak en Klooster, door Evie Coussé (1968); de *Historische Phonologie des Niederländischen* van Jan Goossens, door Johan Taeldeman (1974); *Germanismen in het*

Nederlands, van Siegfried Theissen, door Ariane van Santen (1978); de *Schrijfwijzer* van Jan Renkema, door Irina Michajlova (1979); het Taalunieverdrag, door Philippe Hiligsmann (1980); de *Algemene Nederlandse Spraakkunst*, door Gunther De Vogelaer (1984); de *Beknopte ABN-syntaxis* van P.C. Paardekooper, door Mona Arfs (1986); de *Historische taalkunde* van Cor van Bree, door Ann Marynissen (1990); de *Woordenlijst Nederlandse taal*, door Niels-Erik Larsen (1995); het *Woordenboek der Nederlandsche taal*, door Zsófia Tálasi (1998); de voltooiing van de dialectatlassen *FAND*, *MAND* en *SAND*, door Matthias Hüning (2008); de *Geschiedenis van de Nederlandse syntaxis* van Joop van der Horst, door Ute K. Boonen (2008); de historische woordenboeken van het INL online, door Saskia Schuster (2009).

De bijdragen tellen doorgaans drie, maximaal vier bladzijden en kunnen ook online geraadpleegd worden. Sinds 2010 verschijnt het tijdschrift trouwens als open access journal op www.internationaleneerlandistiek.nl.

Dit jubileumnummer biedt een mooie staalkaart van enkele belangrijke publicaties en gebeurtenissen uit de neerlandistiek van de voorbije vijf decennia. Het is daarmee een meer dan waardig jubileumnummer geworden.

IVN, *Internationale Neerlandistiek*, jaargang 50, jubileumnummer 1963-2012, augustus 2012. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2012, ISSN 0047-9276, 164 blz., 25 euro.

Losse exemplaren van het jubileumnummer (25 euro, inclusief verzendkosten) zijn te bestellen bij het bureau van de IVN, bureau@ivnnl.com. Het tijdschrift is tevens integraal en vrij consulteerbaar op www.ivnnl.org/jubileum.

Huishoudelijke grammatica

HUGO BROUCKAERT

In een vroeger stukje in deze rubriek is al gewezen op het verpleegstermeervoud ('Hebben wij ons water al gemaakt?') en het verkoopsterdiminutief ('Terwijl u uw codetje intikt, pakken wij uw schoentjes in').

Toen dat stukje verscheen (zie *Over taal*, nr. 4, 2006), was ik nog niet bij pagina 1003 van mijn Algemene Nederlandse Spraakkunst aangekomen, waar precies aan die twee eerbiedwaardige beroeps categorieën nog een andere grammaticale eigenaardigheid wordt toegedicht: het gebruik van het werkwoord *mogen* in de betekenis van 'moeten'. De verpleegster zegt met nauwelijks ingehouden militair vertoon: 'U mag uw bovenkleden uitdoen'; en de verkoopster suggereert zeemzoet: 'U mag aan de kassa betalen'. De ANS noemt dat verschijnsel fijntjes: 'een schijnbare toestemming, maar een indirecte manier om tot een bepaald gedrag of een bepaalde handeling te verplichten'.

Voor de vrouw in het algemeen is het werkwoord *mogen* een uitgelezen en sluw communicatiemiddel in zaken die het huishouden betreffen. Dat gaat dan gepaard met andere grammaticale subtiliteiten in het gebruik van het persoonlijk en het bezittelijk voornaamwoord en de passieve vorm van het werkwoord. Van de man die met haar onder één dak woont, wordt heel wat scherpzinnigheid vereist om de finesses door te hebben.

Een voorbeeld uit de keuken:

1. Ik moet mijn soep nog mixen.
2. De tafel mag gedekt worden.

Voor de vrouw is de bedoeling duidelijk. In (1) is het haar werk (*ik*), haar plicht (*moet*) en haar product (*mijn soep*). In (2) krijgt op het eerste gezicht niemand een opdracht. Het lijkt zelfs geen opdracht, het is iets wat

mag. Dat is echter pure schijn. Spreekster stelt namelijk de handeling centraal en verwijst de uitvoerder naar de achtergrond omdat die volgens haar voor de hand ligt. De op het eerste gezicht neutrale mededeling is immers gericht tot de persoon die zich binnen gehoorsafstand in dezelfde ruimte bevindt. Er wordt van hem (het zal meestal een man zijn) verwacht dat hij handelend optreedt en bovendien enige spoed aan de dag legt. Vergeet dus dat *mag* hier iets te maken heeft met de betekenissen van het werkwoord *mogen* rond de begrippen vrijheid of toestemming.

De man die zoveel arglist doorziet, is bijna rijp om als de ideale partner door het leven te gaan. Toch zijn er nog nuances waar hij pas na heel wat studie achter komt. Neem nu de volgende zinnen:

- De auto moet nog worden gewassen.
- Je mag wel eens je auto wassen.
- Zou je de auto niet eens wassen.
- Misschien mag de auto eens worden gewassen.
- Wij moeten onze auto nog wassen.

De ruimte ontbreekt om dieper hierop in te gaan. Toch even waarschuwen dat het naïef zou zijn het uitnodigende 'Wij moeten ...' van de laatste zin te beantwoorden met: 'Ik zal het wel doen, schat'. Daarop volgt immers gegarandeerd de repliek: 'Je zou dat uit jezelf moeten weten'.

Het vergt enkele jaren voor een man dat alles doorheeft, maar als het eenmaal zover is gekomen, is hij mentaal al zodanig gekneed dat hij een en ander blindelings uitvoert. De redacteurs van de ANS, jongelui of vrijgezellen waarschijnlijk, zijn nog niet zover.

Er is hierover nog heel wat te vertellen, maar ik hoor een stem op de achtergrond die zegt dat de vuilniszak nog buitengezet mag worden.

Quiz over taal

Test uw kennis van het Nederlands

NATALIE HULSEN

I. Welk woord is correct gespeld?

- a)* praktiseren
b) practiseren
- a)* ladies
b) lady's
- a)* meeëter
b) mee-eter
- a)* missionnaris
b) missionaris
- a)* hink-stap-springen
b) hinkstapspringen
- a)* pull-over
b) pullover

II. Wat betekenen de onderstaande woorden?

- a)* petrissage
b) massage die vnl. in bekloppen bestaat
c) vorm van massage waarbij het behandelde lichaamsdeel gekneet wordt
- a)* zware, in het water geplaatste, constructie om een schip aan te meren
b) mannelijke, wilde eend die voornamelijk in Zuid-Europa leeft
c) fijn met chroom geloid kalfsleer
- a)* lodicator
b) smeermiddel
c) instrument om de spanningen in een schip te meten
- a)* jonquille
b) metalen gietvorm
c) sterk geurende gele narcis
- a)* crinoline
b) ontsmettingsmiddel, bereid uit steenkoolenteer
c) purperachtige kleurstof
- a)* kuip waarin gepekeld vlees ontzout wordt
b) spraakstoornis door een afwijking in het spraakcentrum van de hersenen
c) tobbe met erwtensoep

III. Vul – indien nodig – de accenttekens aan.

- attachee
- maitre d'hotel
- debacle
- dedain
- ragout
- au serieux

IV. Welk woord past voor of na de onderstaande woorden?

- les
info
..... dienst
- techniek
speel
..... bezit
- bloem
room
..... vlinder
- beker
droom
..... geschiedenis
- prijs
hoofd
..... gesprek
- afval
tuin
..... dier

V. Voeg een woord toe en rijg de woorden aan elkaar

- spaar ... bedrijf
- brand ... ruimte
- fruit ... diagram
- straat ... cultuur
- kleur ... formaat
- dieet ... deur

OPLOSSINGEN

- I. 1a / 2b / 3b / 4b / 5a / 6a
II. 1b / 2a / 3b / 4c / 5b / 6a
III. 1. attachee / 2. maitre d'hotel / 3. debacle / 4. dedain / 5. ragout / 6. au serieux
IV. 1. avond / 2. bal / 3. boer / 4. wereld / 5. vraag / 6. huis
V. 1. spaar ... bedrijf / 2. brand ... ruimte / 3. fruit ... diagram / 4. straat ... cultuur / 5. kleur ... formaat / 6. dieet ... deur

Besteladres: Uitgeverij UGA, Stijn Streuvelslaan 73, 8501 Heule (abonn@uga.be).
U hoeft pas te betalen als u van ons een factuur gekregen hebt.
